

Θ. Σ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΥ, Δ. Φ.

Βοηθού παρά τη έδρα της Βυζαντινής Ιστορίας

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΡΩΜΑΪΚΩΝ ΚΑΙ Ο ΡΩΜΥΛΟΣ ΤΟΥ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

Α' - Η ΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠ' ΑΥΤΟΥ ΕΡΕΥΝΑ

Περὶ τοῦ ἐν τοῖς Ἑθικοῖς τοῦ Πλουτάρχου καταλεγομένου ἔργου, ὅπερ ὀρθότερον, ὡς φαίνεται, πρέπει, αὐτοτελῶς μνημονευόμενον, νὰ ὀνομάζεται Αἴτια Ρωμαϊκά¹, ἐγένοντο πολλὰι μέχρ' ἡμέρον συζητήσεις. Γενικῶς, ἡ ἔρευνα δέχεται τὴν γνησιότητα αὐτοῦ καὶ διὰ τὰς ρητὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου μαρτυρίας τοῦ Πλουτάρχου καὶ διότι εὗρισκει τὸ ὕψος, τὴν τέχνην καὶ τὰ πράγματα ἐξ ὁλοκλήρου πλουτάρχεια. Δὲν ἠδυνήθη, ἐν τούτοις, νὰ συμφωνήσῃ ἡ ἔρευνα ἐπὶ ἄλλου, ἐπὶ μέρους, ἀλλ' οὐχ ἥτιον ἀξιολόγου προβλήματος, ἂν δηλονότι πρόκειται περὶ ἔργου ἐκδεδομένου παρ' αὐτοῦ τοῦ Πλουτάρχου ἢ περὶ σημειώσεων μᾶλλον τοῦ συγγραφέως, αἵτινες, ὡς εἶναι εὐνόητον, κατελείφθησαν παρ' αὐτοῦ ἀνέκδοτοι. Τὴν πρώτην ἄποψιν ὑπεστήριξεν ὁ H. J. Rose ἐν τῇ μνημονευθείσῃ εἰδικῇ περὶ τοῦ ἔργου πραγματείᾳ αὐτοῦ², ἀχθεῖς

1. Ἐν τῇ διεθνεί φιλολογικῇ ἐπιστῇμῃ τὸ ἔργον φέρεται, κατὰ παραδόσιν, ὑπὸ τὸν τίτλον *Quæstiones Romanæ*, ἐν δὲ τῷ *Καταλόγῳ Λαμπρίου* ἀναγινώσκεται *Αἴτια Ρωμαϊκαὶ - βαρβαρικά* - *Ἑλλήνων*, ἀλλὰ παραδίδεται παρ' αὐτῷ τῷ Πλουτάρχῳ (Ρωμύλ. 15,7 Lindskog, παρὰ Teubner) *περὶ ὧν ἐπὶ πλεόν ἐν τοῖς Αἰτίοις εἰρήκαμεν*. Ὡς δὲ ὑποστηρίζεται παρὰ τῷ H. J. Rose, *The Roman Questions of Plutarch, a new translation with introductory essays and a running commentary*, Ὁξφόρδη, 1924, σ. 49, Αἴτια ὀνόμαζε τὸ ἔργον τοῦτο ἀπλῶς ὁ Πλούταρχος, ἀλλ' ἐν περιπτώσει ἀνάγκης θὰ διέστελλεν: Αἴτια Ρωμαϊκά, - Ἑλληνικά, - βαρβαρικά, ὡς ἐν Καμ. 19, 12 (Lindskog, παρὰ Teubner) *ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ περὶ αἰτίων Ρωμαϊκῶν ἐπιμελέστερον εἴρηται* (κατ' ἄλλους, ἐν οἷς ὁ Ziegler, διήρηται). Ἀνακρίβειαι, ὡς ἡ ἀνωτέρω, παρατηροῦνται πολλὰι ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ· βλ. Ἰ. Δ. ρ. Σταματάκου, Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς, Ἀθῆναι, 1937, σ. 38.

2. Ἡ μελέτη αὕτη ἐπληρέθη μεγάλως παρὰ πολλῶν, ὁ δὲ Babbitt, ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ παρασκευασθείσῃ ἐκδόσει τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν παρὰ Loeb (*Plutarch's Moralia*, τόμ. Δ', 1936, σ. 3) ἔγραψε χαρακτηριστικῶς ὅτι αὕτη εἶναι «the most important contribution to the study of the Roman Questions since Wyttenbach». Ὡς εὐνόητον, συχνὴ τῆς μελέτης χρῆσις γίνεται ἐν τοῖς ἐπομένοις.

εἰς τὸ συμπέρασμα (σ. 48) ὅτι : if we regard the scrappy nature of the work, it represents a selection from the author's reading notes for the Roman lives, published before the series was completed, but near the end, with a certain amount of commentary». Ἀναλόγους ἀπόψεις καὶ μάλιστα ὅτι πρόκειται περὶ ἐκδεδομένου ἔργου ὑπεστήριξαν καὶ ἄλλοι καὶ ὁ K. Ziegler, ὅστις ἐν τῇ ἐπ' ἐσχάτων δημοσιευθείσῃ γενικῇ περὶ τοῦ Πλουτάρχου μελέτῃ αὐτοῦ ἐξῆρεν ἰδιαίτερος τὴν δῖς, ὡς ἀνωτέρω, ἐν ἄλλοις ἔργοις τοῦ Πλουτάρχου μνεῖαν τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν¹. Τὴν δευτέραν ἄποψιν διετύπωσεν ὁ W. R. Halliday ἐν τῷ εἰδικῷ περὶ τῶν Αἰτίων Ἑλληνικῶν ἔργῳ αὐτοῦ², κατ' αὐτὸν δὲ οὐδὲ καὶ παρεσκεύασεν ὁ Πλούταρχος τὰ Αἶτια Ρωμαϊκὰ «for formal publication». Ὡς δ' ἐπάγεται οὗτος (αὐτόθι), «their defects of form, inconsequences, abruptnesses, omissions and obscurities, resemble those of our own more elaborate note-books for private use». Πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην συνεφώνησεν ὁ J. B. Titchener, ὅστις ἐν τῇ νεωτάτῃ παρὰ Teubner ἐκδόσει τῶν Ἑθικῶν τοῦ Πλουτάρχου ἔγραψε χαρακτηριστικῶς (τόμ. Β', σ. 274) : «Halliday præterea sagaciter monet Plutarchum sine dubio Aetia haec non edidisse»³.

Βεβαίως, κατὰ μέγα μέρος τὰ μειονεκτήματα ταῦτα, ἐφόσον εἶναι πραγματικὰ καὶ ἰδιαίχουσιν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς, εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῶσιν κατὰ μείζονα μὲν λόγον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἔργου καὶ τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἐγράφη τοῦτο⁴, κατ' ἐλάσσονα δὲ εἰς τὴν ἀνεπαρκῆ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου γνῶσιν τῆς Λατινικῆς⁵ καὶ τὴν ἀτελῆ χρῆσιν τῶν πηγῶν. Ὅπως δὲ

1. Βλ. K. Ziegler, Plutarchos von Chaironeia, ἐν Pauly - Wissowa RE, τόμ. ΚΑ', μέρ. Α', στ. 860. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἐδημοσιεύθη καὶ αὐτοτελῶς, τῷ 1949, ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον.

2. Βλ. W. R. Halliday, The Greek Questions of Plutarch with a new translation and a commentary, Ὁξφόρδη, 1928, σ. 13.

3. Περὶ τούτου βλ. καὶ K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 860.

4. Ἰδιαίτερος ἐπὶ τούτου χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ γραφέντα παρὰ τοῦ Warde Fowler, ἅτινα βλ. ἐν H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 44 : «we should be leaving out of account the comparative ease of epistolary communication, and the sociability of literary circles, which characterized that age, if we pictured Plutarch writing his book in the continued solitude of his study, with nothing but Juba before him».

5. Ταύτην καὶ αὐτὸς οὗτος ὁμολογεῖ (Δημ. 2). Ἐκ τῶν πολλῶν νεωτέρων, οἵτινες διέλαβον περὶ τοῦ θέματος βλ. ἰδίᾳ R. Volkmann, Leben, Schriften und Philosophie des Plutarch von Chaeronea, τόμ. Α', Βερολίνον, 1869, σ. 34 κ.ἐξ., H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 11 κ.ἐξ., Ἰ. Δρ. Σταματάκου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 24 κ.ἐξ., K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 861. Μνημονευτέα καὶ ἡ ὅλως ἐπ' ἐσχάτων δημοσιευθεῖσα ἐργασία τοῦ Ἀ. Α. Παπαδοπούλου, Τὰ Λατινικά τοῦ Πλουτάρχου, Ἀθηνᾶ, τόμ. ΝΖ', 1953, σ. 78 - 82. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ὑπεστηρίχθη καὶ ἡ

ποτε, καταπειθουσα λύσις τοῦ προβλήματος δὲν φαίνεται εὐκόλος, ἀλλ' ἐντεῦθεν δὲν ἔπεται ὅτι περαιτέρω ἔρευνα οὐδὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ. Ναὶ μὲν ἔλλειπουν ἄλλαι ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰδήσεις, ἀλλὰ τὰ πράγματα προσφέρονται καλῶς εἰς τοιαύτην ἔρευναν, καθόσον πλεῖστα χωρία κείνται παραλλήλως ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς καὶ τοῖς Βίοις Παραλλήλοις τοῦ Πλουτάρχου, ἡ συγκριτικὴ δὲ μελέτη καὶ μέρους, ἔστω, αὐτῶν δύναται νὰ ἀποβῇ διαφωτιστικὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα. Κατάλογον τῶν παραπομπῶν, κυρίως, τούτων εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης παρὰ Η. J. Rose (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 47 κ.ἑξ.), ἀλλ' ὁ κατάλογος οὗτος δὲν ἐπεκτείνεται εἰς πάντας τοὺς Βίους. Ὁ Ρωμύλος δὲ καὶ ὁ Νομᾶς, παραλειπόμενοι ἔχει βίοι, ὥς παρατηρεῖ ὁ Rose (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 48), «swarm with parallels». Σημειωτέον ὅτι, ὥς ἀπὸ μακροῦ γίνεται δεκτόν, οἱ Βίοι τοῦ Πλουτάρχου δὲν εἶναι ἔργα τῆς νεότητος αὐτοῦ ¹, καίτοι δὲ ἡ ἀκριβὴς αὐτῶν σειρὰ εἶναι ἀπροσδιόριστος ², θεωρεῖται πιθανώτατον ὅτι ὁ Θησεὺς καὶ ὁ Ρωμύλος εἶναι τὸ ἔσχατον ζεύγος Βίων ἢ ἐν ἐκ τῶν ἐσχάτων ³. Σημειωτέον, ἐπίσης, ὅτι ὁ Ρωμύλος ἐγράφη μετὰ τὸν Νομᾶν, ὥς συναγομεν καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τοῦ ἀκολούθου χωρίου τοῦ Πλουτάρχου (Θησ. 1,4) ἐπεὶ δὲ τὸν *περὶ Λυκούργου τοῦ νομοθέτου καὶ Νομᾶ τοῦ βασιλέως λόγον ἐκδόντες, ἐδοκοῦμεν οὐκ ἂν ἀλόγως τῷ Ῥωμύλῳ προσαναβῆναι...* Κατὰ ταῦτα, φαίνεται εὐλογον ὅτι ἡ συγκριτικὴ μελέτη τῶν ἐν τῷ Ῥωμύλῳ, ὥς ἀνωτέρω, παραλλήλων χωρίων πρέπει νὰ εἶναι ἡ μᾶλλον ἀποδοτικὴ. Τοιαύτη δὲ μελέτη ἐπιχειρεῖται κατωτέρω ⁴. Ὡς εὐνόητον, ἐφόσον

ἅποψις, καθ' ἣν ὁ Πλούταρχος ἦτο τελείως, παρὰ ταῦτα, ἱκανὸς νὰ χρησιμοποιῇ λατινιστὶ γεγραμμένα ἔργα, κατὰ τὴν συγγραφὴν τῶν Αἰτίων Ῥωμαϊκῶν (βλ. Babbitt, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 3). Τοῦτο, καθ' ἡμᾶς, ἀποτελεῖ ὑπερβολήν.

1. Περὶ τούτου, ἐκτὸς ἄλλων, βλ. Christ-Schmid, *Geschichte der Griechischen Litteratur*⁸, τόμ. Β', μέρ. Α', Μόναχον, 1920, σ. 517, K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 708. Τοῦτο, βεβαίως, δὲν σημαίνει ὅτι οἱ Βίοι, πάντες μάλιστα, ἐγράφησαν μετὰ τὰ Ἡθικά.

2. Περὶ τούτου πολλοὶ ἐπραγματεύθησαν. Ἐκ τῶν νεωτέρων βλ. κ. Η. J. Rose, *A Handbook of Greek Literature*, Λονδίνον, 1934, σ. 409 (δὲν εἶδομεν τὴν νεωτέραν ἐκδόσιν) ὁμοίως βλ. κ. F. W. Walbank, ἐν *The Oxford Classical Dictionary*, Ὁξφόρδη, 1949, σ. 707β, ἐν λ. *Plutarch*. Περὶ τῶν σχετικῶν προσπαθειῶν πολλῶν λογίων, ὥς τοῦ Lion, τοῦ Michaelis κ.ἄ. βλ. ἰδίᾳ Christ-Schmid, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 519, σημ. 8, K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 900.

3. Βλ. K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 902. Παρατηρητέον ὅτι τοιαύτη ἅποψις εἶναι ἀπὸ μακροῦ κτήμα τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης. Ἡδὲ ὁ A. Lion, *De Ordine quo Plutarchus Vitas scripserit*, Γοτίγγη, 1819, σ. 46, ὑπεστήριξε ὅτι ὁ Ρωμύλος εἶναι ὁ ἔσχατος ἢ σχεδὸν ὁ ἔσχατος βίος τοῦ Πλουτάρχου. Εἰδικώτερον δὲ ὅτι, ὅπως-δήποτε ὁ Ρωμύλος ἐγράφη μετὰ τὰ Αἴτια Ῥωμαϊκά προκύπτει ἀσφαλῶς ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ βίου (15, ἐνθα τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν χωρίον).

4. Νοεῖται οἰκοθεν ὅτι ἡ ὀρθότης τῶν ἐν τοῖς χωρίοις εἰδήσεων καθ' ἑαυτὴν

συνέβαινε πρὸς τὰ παράλληλα χωρία ταῦτα νὰ παραδίδωνται καὶ ἄλλα παράλληλα, ἀλλαχοῦ παρὰ Πλουτάρχῳ, ἐμελετήθησαν καὶ ταῦτα συγκριτικῶς, χωρία δέ, τῶν ὁποίων ἡ ὁμοιότης εἶναι ὅλως ἰσχνή ἢ παντάπασιν ἀσήμαντος, δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν. Κατάλογος τῶν χωρίων τούτων ἔχει ὡς ἑξῆς :

Αἰτ. Ρωμ.	Ρωμύλ.
1) 6, ὉΘ. 243E κ.ἑξ.	1,1
2) 21, ὉΘ. 320D	4,2
3) 27	10,1 κ.ἑξ., κ. 11,3 κ.ἑξ.
4) 29	15,6
5) 31	15,1 κ.ἑξ., Πομπ. 4,7 κ.ἑξ.
6) 33	16,1, Νομ. 1,5
7) 35	5,1 κ.ἑξ.
8) 35 (ἀρχ.)	4,5, πβ. κ. 7,6
9) 53	25,6 κ.ἑξ.
10) 56, πβ. κ. 60 (ἀρχ.)	21,2 κ.ἑξ.
11) 57, ὉΘ. 320C,D	4,1
12) 58	13,6, βλ. κ. 13,3 κ.ἑξ.
13) 67	26,3
14) 68, 111 (τέλ.)	21,4 κ.ἑξ., Ἀντ. 12,1 κ.ἑξ., Καῖσ. 61,1 κ.ἑξ., Νομ. 19,8
15) 85	15,4 κ.ἑξ.
16) 87	15,7 κ. 29,1
17) 87 (τέλ.)	29,1
18) 88	20,2
19) 93	9,5 κ.ἑξ.
20) 101	20,4 πβ. κ. 25,6, Σεργ. 14,4 '

δὲν ἔχει ἐνταῦθα ἰδιαιτέραν τινὰ σημασίαν. Τὸ προέχον εἶναι ἡ καθόλου ἢ ἐν τισιν ὑπάρχουσα ὁμοιότης ἢ διαφορά τῶν χωρίων τούτων. Εἰδικώτερον δὲ περὶ τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν πρέπει νὰ μὴ λησμονῇται ὅτι τὸ ἐν γένει σχέδιον αὐτῶν ἀκολουθεῖ τῷ τῶν Προβλημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, τίθεται δηλονότι τὸ πρόβλημα, ἐπιφέρονται δὲ αἱ λύσεις ἀπροσώπως, ἐνίοτε δὲ μόνον ὁ συγγραφεὺς λαμβάνει θέσιν τινὰ ἐπ' αὐτῶν. Πλείονα περὶ τούτου βλ. ἰδίᾳ παρὰ H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 49 κ.ἑξ.

1. Τὰ παρατιθέμενα κατωτέρω χωρία εἶναι κατὰ τὰς νεωτάτας παρὰ Teubner ἐκδόσεις, εἰ καὶ δὲν δεχόμεθα πάσας τὰς καὶ ἀντιθέτους ἐνίοτε γραφὰς αὐτῶν. Τὰ μὲν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς κατὰ τὴν ἐκδοσιν Titchener (Plutarchi Moralia, τόμ. Β', 1935), τὰ δ' ἐν τῷ Ρωμύλῳ κατὰ τὴν τοῦ Linds kog (Plutarchus Vitae, τόμ. Α', μέρ. Α', 1914). Ἐν ἄλλοις χωρίοις μνημονεύεται, ἐφόσον κρίνεται ἀναγκαῖον, ἔχει ὁ ἐκδότης.

Β' - ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΛΛΗΛΩΝ ΧΩΡΙΩΝ

1) Αἴτ. Ρωμ. 6 'Διὰ τί τοὺς συγγενεῖς τῷ στόματι φιλοῦσιν αἱ γυναῖκες ;'

Τοῦ προβλήματος τούτου ἀκολουθοῦσι τέσσαρες λύσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ἡ δευτέρα ἔχει τὴν πρὸς αὐτὴν παράλληλον ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

«ἢ δι' ἣν Ἀριστοτέλης (ἀπ. 609) ὁ φιλόσοφος αἰτίαν ἱστορήκε ; τὸ γὰρ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο καὶ πολλαχοῦ γενέσθαι λεγόμενον ὡς ἔοικεν ἐτολμήθη καὶ ταῖς Τροάσι περὶ τὴν Ἰταλίαν. τῶν γὰρ ἀνδρῶν, ὡς προσέπλευσαν, ἀποβάντων ἐνέπρησαν τὰ πλοῖα, πάντως ἀπαλλαγῆναι τῆς πλάνης δεόμεναι καὶ τῆς θαλάττης· φοβηθεῖσαι δὲ τοὺς ἀνδρας ἡσπάζοντο τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων μετὰ τοῦ καταφιλεῖν καὶ περιπλέκεσθαι τοὺς προστυγχάνοντας. πανσαμένων δὲ τῆς ὁργῆς καὶ διαλλαγέντων ἐχρῶντο καὶ τὸ λοιπὸν ταύτῃ τῇ φιλοφροσύνῃ πρὸς αὐτοὺς».

Ἐν τῷ Ρωμύλῳ παρατίθενται ἀπόψεις «τῶν συγγραφέων» περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ὀνόματος Ρώμη, τούτων δὲ ἡ δευτέρα :

Ρωμύλ. 1,1 κ.ἑξ. οἱ δὲ (sc. λέγουσι) Τροίας ἀλίσκομένης διαφυγόντας ἐνίους καὶ πλοίων ἐπιτυχόντας ὑπὸ πνευμάτων τῇ Τυρρηνίᾳ προσπεσεῖν φερομένους καὶ περὶ τὸν Θύμβριν ποταμὸν ὁρμίσασθαι· ταῖς δὲ γυναῖξιν αὐτῶν ἀπορομέναις ἤδη καὶ δυσανασχετούσαις πρὸς τὴν θάλασσαν ὑποθέσθαι μίαν, ἣ καὶ γένει προὔχειν καὶ φρονεῖν ἐδόκει μάλιστα, Ρώμην ὀνομα, καταποῆσαι τὰ πλοῖα. πραχθέντος δὲ τούτου πρῶτον μὲν ἀγανακτεῖν τοὺς ἀνδρας, ἔπειτα δι' ἀνάγκην ἰδρυνθέντας περὶ τὸ Παλλάντιον, ὡς ὀλίγῳ χρόνῳ κρεῖττον ἐλπίδος ἔπραττον, ἀγαθῆς τε πειρώμενοι χώρας καὶ δεχομένων αὐτοὺς τῶν προσοίκων, ἄλλην τε τιμὴν ἀπονέμειν τῇ Ρώμῃ καὶ τὴν πόλιν ἀπ' αὐτῆς ὡς αἰτίας προσαγορεύειν. ἔξ ἐκείνου τε παραμένειν λέγουσι τὸ τοὺς συγγενεῖς τὰς γυναῖκας καὶ οἰκείους ἀνδρας ἀσπάζεσθαι τοῖς στόμασι· καὶ γὰρ ἐκείνας, ὅτε τὰ πλοῖα κατέπρησαν, οὕτως ἀσπάζεσθαι καὶ φιλοφρονεῖσθαι τοὺς ἀνδρας, δεομένας αὐτῶν καὶ παραιτουμένας τὴν ὁργήν.

Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ τῶν Ἑθικῶν ἀναπτύσσεται, μάλιστα δὲ διὰ πλείστων, τοιαύτη ἀποψις. Ἀλλὰ τὸ μέρος τοῦτο (Ἑθ. 243E κ.ἑξ.), ἐπιγραφόμενον Τροάδες, εἶναι λίαν μακρόν, ἀνῆκει δ' εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον Γυναικῶν Ἀρεταί ἔργον, οὗτινος ἡ γνησιότης δὲν ἔχει τύχη καθολικῆς ἀναγνωρίσεως¹. Ὡς ἐκ τούτου καὶ δι' οἰκονομίαν χώρου δὲν παρατίθε-

1. Παλαιότερον ὁ Cobet ἐπεχείρησε νὰ δεῖξῃ ὅτι τὸ ἔργον εἶναι νόθον, ἀλλ' ἡ ἀποψις αὕτη ἀπεκρούσθη βραχὺ μετὰ ταῦτα παρὰ τοῦ M. Dinse, De Libello Plu-

ται τοῦτο ἔνταῦθα. Ἐπὶ τούτοις, πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκ τῆς γενομένης παρ' ἡμῶν συγκριτικῆς μελέτης τούτου πρὸς τὰ πρὸς αὐτὸ παραλλήλα δύο ἀνωτέρω χωρία οὐδὲν ἰδιαζόντως ἀξιόλογον προέκυψεν.

Ἡ ὑπάρχουσα ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ προβλήματος διαφορὰ δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ σπουδαία. Ἐν τῷ προβλήματι γίνεται λόγος μόνον περὶ τῶν «*συγγενῶν*», ἐνῶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ περὶ τῶν «*συγγενῶν*» καὶ τῶν «*οἰκείων ἀνδρῶν*», ἀναλόγως δὲ καὶ ἐν τισι τῶν λύσεων τοῦ προβλήματος, ὡς ἐν τῇ ἀνωτέρω παρατεθείσῃ ¹.

Διαφορὰ, ἔξ ἄλλων, ὡς πρὸς τὰς λύσεις δὲν ὑπάρχει. Ἐκ τῶν τεσσάρων ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς λύσεων ἡ πρώτη εἰσάγεται διὰ τοῦ «*πότερον ὡς οἱ πλείστοι νομίζουσιν*», ἡ δευτέρα, ὡς ἀνωτέρω, ἡ τρίτη διὰ τοῦ «*ἢ μᾶλλον*», ἡ δὲ τετάρτη ἀπλῶς διὰ τοῦ «*ἢ*». Ἐπομένως, ὁ συγγραφεὺς δὲν λαμβάνει οὐσιαστικῶς θέσιν περὶ τῆς ὀρθῆς λύσεως τοῦ προβλήματος, τοῦτο δὲ συνάδει πρὸς τὸ ἐν τῷ Ρωμύλῳ «*λέγουσι*» ².

Ἡ ἀπόδοσις τῶν πραγμάτων ἐν τοῖς παρατεθείσι παραλλήλοις χωρίοις εἶναι ἐν γένει ὁμοία. Ἐν τῷ Ρωμύλῳ παραλείπονται πράγματά τινα, ὡς τὸ «*περιπλέκεσθαι τοὺς προσυγχάροντας*», προστίθενται δὲ πλείονα, ἐν οἷς τὰ περὶ Τυρρηνίας καὶ Θύμβριδος ποταμοῦ, Ρώμης γυναικὸς καὶ Παλλαντίου, τινὲς δέ, τοῦλάχιστον, ἐκ τῶν προσθηκῶν αὐτῶν ἐξηγοῦνται ἐκ τοῦ διαφόρου θέματος, ὅπερ ἔνταῦθα πραγματεύεται ὁ Πλούταρχος ³. Διαφορὰ τις οὐσίας συνάγεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς μνημονεύεται ὡς πηγῇ ὁ Ἀριστοτέλης, ἐνῶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἐκ τοῦ εἰσάγοντος τὴν ἀποψιν ταύτην «*οἱ δὲ (sc. λέγουσι)*» πρέπει νὰ νοηθῶσι πλείονες τῆς μιᾶς πηγῆς.

tarcheo Γυναικῶν Ἀρεταὶ inscripto, Βερολινον, 1863. Παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν νεωτέρων φέρεται τοῦτο ὡς γνήσιον, ὡς παρὰ Christ-Schmid, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 514, παρὰ Nachstädt, τῷ ἐκδότῃ τοῦ ἔργου τούτου ἐν τῇ τελευταίᾳ παρὰ Teubner ἐκδόσει τῶν Ἑθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, τόμ. Β', 1935, σ. 225, ὁμοίως δὲ παρὰ K. Ziegler, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 859. Ἐν τούτοις, τὸ ἔργον ἐξακριβώσθη, ἐπ' ἐσχάτων, ὡς ἀμειβόλου αὐθεντικότητος παρὰ τοῦ F. W. Walbank ἐν The Oxford Classical Dictionary, Ὁξφόρδη, 1949, σ. 707β, βλ. κ. σ. 707α, ἐν λ. Plutarch.

1. Πρὸς τοῦτο ἀντίστοιχος ἐν Γυν. Ἀρ., ἐνθ' ἀνωτ., χαρακτηρισμὸς εἶναι : «*οἱ κατὰ γένος προσήκοντες*». Ἐνταῦθα, πρόκειται περὶ τοῦ παρὰ Ρωμαίοις *ius osculi*. Ἀξιοσημεῖα δὲ εἶναι τὰ περὶ τούτου παρὰ H. J. Rose, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 107 ἀναγινωσκόμενα : «*we know that a Roman woman was accustomed to greet with a kiss her own and her husband's relations to the sixth degree*».

2. Ἀντιθέτως, ἐν Γυν. Ἀρ., ἐνθ' ἀνωτ., τὰ λεγόμενα δὲν τίθενται ὑπὸ οἴαν-δήποτε αἴρεσιν, φαίνεται δὲ ὅτι παριστῶνται ὡς γεγονότα.

3. Ἐν Γυν. Ἀρ., ἐνθ' ἀνωτ., ὑπάρχουσιν, ὡς εἶναι ἐπόμενον, πλείονες λεπτομέρειαι, ἐπεξηγοῦσαι διάφορα σημεῖα τῆς διηγήσεως κατὰ κανόνα, χωρὶς νὰ παρατηρῇται ἀξιόλογος διαφορὰ οὐσίας.

Κατὰ ταῦτα, δὲν παρατηρεῖται, ἐνταῦθα, σπουδαία ἀπὸ οἰασδῆποτε ἀπόψεως διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἔργων, ἀλλ' εἶναι ἐμφανὲς ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀντιλήψεις τοῦ Πλουτάρχου ἔχουσι προαχθῆ πῶς ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς ἐσφαλμένως, κατὰ τὸν H. J. Rose, αἱ γυναῖκες χαρακτηρίζονται ὡς Τρωάδες καὶ οὐχὶ ὡς Ἀχαιαί¹, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

2) Αἰτ. Ρωμ. 21 *Ἐὰν τί τὸν δρυοκολάπτην οἱ Λατῖνοι σέβονται, καὶ ἀπέχονται πάντες ἰσχυρῶς τοῦ θρῆνος;*

Τοῦ προβλήματος ἀκολουθοῦσι τρεῖς λύσεις, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δύο τελευταῖαι εὐρίσκονται ἐν τινι ἀντιστοιχίᾳ πρὸς δύο χωρία, τὸ ἐν ἐκ τοῦ Ρωμύλου καὶ τὸ ἄλλο ἐκ τῶν Ἡθικῶν ὡσαύτως, εἶναι δὲ αὗται :

«ἢ τοῦτο μὲν ἀπιστόν ἐστιν ὅλως καὶ τερατῶδες, ἄτερος δὲ τῶν μύθων πιθανώτερος, ὥς ἄρα τοῖς περὶ Ῥωμύλον καὶ Ῥῶμον ἐκτεθεῖσιν οὐ μόνον ἡ λύκαινα θηλὴν ἐπεῖχεν, ἀλλὰ δρυοκολάπτης τις ἐπιφοιτῶν ἐφώμιζεν; ἐπεικῶς γὰρ ἔτι καὶ νῦν (ἐν) τοῖς ὑπαρείοις καὶ δρυμῶδεσι τόποις ὅπου φαίνεται δρυοκολάπτης, ἐκεῖ καὶ λύκος, ὡς Νιγίδιος ἰστορεῖ. ἢ μᾶλλον, ὡς ἄλλον ἄλλου θεοῦ, καὶ τοῦτον Ἄρεος ἱερὸν νομίζουσι τὸν θρῆν; καὶ γὰρ εὐθαρσῆς καὶ γαυρός ἐστι καὶ τὸ ῥύγχος οὕτως ἔχει κραταῖον, ὥστε δρῶς ἀνατρέπειν, διὰν κόπτων πρὸς τὴν ἐντεριώνην ἐξίχεται».

Ἐν τῷ Ρωμύλῳ παρατίθενται ἀπόψεις διὰ τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἔρινεοῦ², ὅστις ἐφύετο πλησίον εἰς τὴν τοποθεσίαν, ἔνθα μετὰ τὴν πλημμυραν τοῦ Τιβέρεως ἔμεινεν ἡ φέρουσα τὰ δύο νήπια, τὸν Ρωμύλον καὶ τὸν Ρέμον, σκάφη, περὶ τῆς τρίτης δὲ ἀπόψεως, ἣτις ἀναφέρεται εἰς «τὸν τῶν βρεφῶν θηλασμόν» καὶ εὐρίσκεται πιθανωτάτη, ἐπιφέρεται (4,2) : «ἐνταῦθα δὴ τοῖς βρέφεσι κειμένοις τὴν τε λύκαιναν ἰστοροῦσι θηλαζομένην καὶ δρυοκολάπτην τινὰ παρεῖναι συνεκτρέφοντα καὶ φυλάττοντα. νομίζεται δ' Ἄρεως ἱερὰ εἶναι τὰ ζῶα· τὸν δὲ δρυοκολάπτην καὶ διαφερόντως Λατῖνοι σέβονται καὶ τιμῶσιν· διὸ οὐχ ἥκιστα πίστιν ἔσχεν ἡ τεκοῦσα τὰ βρέφη τεκεῖν ἐξ Ἄρεως φάσκουσα».

Ἐν τοῖς Ἡθικοῖς, ἀλλαχοῦ, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ ἔρινεοῦ τούτου ἐκτίθεται μόνον ἡ τρίτη, ὡς ἄνωτέρω, ἄποψις, ἐπιφέρεται δὲ (Περὶ τῆς Ῥωμ. Τύχ., Ἡθ. 320D, Nachstädt, παρὰ Teubner) : «ἱερὸς δ' ὄρνις

1. Βλ. H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 172. Σημειωτέον ὅτι τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ παρ' ἄλλοις, ἐν οἷς καὶ Λατῖνοι, συγγραφεῦσιν. Τὰς ἄλλας πηγὰς βλ. ἐν V. Rose, Aristotelis Fragmenta, Λυψία, 1886, σ. 368 κ.ἐξ.

2. Σημειωτέον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἐν Ρωμύλῳ 4, 1 ἀναγινώσκεται Ῥωμινάλιος, διαφόρως δὲ πῶς ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς Ἡθικοῖς. Περὶ τούτων βλ. κατωτέρω, σ. 313 κ.ἐξ.

“*Αρεως, δν δρυοκολάπτην καλοῦσιν, ἐπιφοιτῶν καὶ προσκαθίζων ἀκρόνυχος, ἐν μέρει τῶν νηπίων ἐκατέρου στόμα τῇ χηλῇ διοίγων, ἐνετίθει ψώμισμα, τῆς αὐτοῦ τροφῆς ἀπομερίζων*».

Περὶ τῶν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς λύσεων διερωτῶνται ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν, μήπως «*ἄπιστος καὶ ὅλως τερατώδης*» εἶναι ἡ πρώτη, «*πιθανωτέρα*» ἡ δευτέρα, ἔτι δὲ «*μᾶλλον*» ἡ τρίτη. Ἐν τῷ Ρωμύλῳ ὁ συγγραφεὺς, παρὰ τὸ «*ἱστοροῦσιν*», φαίνεται δεχόμενος αὐτὸς προσωπικῶς τὴν παρατιθεμένην ἀποψιν¹. Ὅθεν, ἐνταῦθα, ὑπάρχει διαφορὰ οὐσίας. Ἄλλ’ ἡ σπουδαιότερα διαφορὰ εἶναι ἄλλη. Οὐδέτερον τῶν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς ἐπιφερομένων ἐπιχειρημάτων δι’ ἐκατέραν τῶν τελευταίων λύσεων μνημονεύεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ², αἱ δύο δὲ λύσεις αὗται συγκεράννυνται εἰς μίαν μόνην ἀποψιν, ἔνθα τὰ ἐν τῇ τρίτῃ λύσει παριστῶνται ὡς φυσικὸν ἐπακολούθημα τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἀναλόγως δὲ τὰ πράγματα ἔχουσι καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ ἐκ τῶν Ἡθικῶν, ἀνωτέρω παρατεθέντι, χωρίῳ, ἔνθα πλείονά τινα περὶ τοῦ «*ψωμίζειν*». Ἐπὶ τούτοις, σημειωτέα καὶ ἄλλη, ἐλάσσονος αὐτῇ σημασίας, διαφορὰ ὡς πρὸς τὰ πράγματα, ἡ ἐν τῷ Ρωμύλῳ περὶ τοῦ δρυοκολάπτου προσθήκη «*φυλάττοντα*».

Ἐπομένως, τὰ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἐνταῦθα λεγόμενα δύνανται πολλαχῶς νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καρπὸς περαιτέρω τῶν πραγμάτων ἐπεξεργασίας, ἐνδείξεις δὲ ταύτης ἀνευρίσκονται καὶ ἐν ἄλλοις παραλλήλοις χωρίοις.

3) Αἴτ. Ρωμ. 27 *Ἀιὰ τί πᾶν τεῖχος ἀβέβηλον καὶ ἱερὸν νομίζουσι, τὰς δὲ πύλας οὐ νομίζουσιν;* ἡ καθάπερ ἔγραψε Βάρρων, τὸ μὲν τεῖχος ἱερὸν δεῖ νομίζειν, ὅπως ὑπὲρ αὐτοῦ μάχονται προθύμως καὶ ἀποθνήσκουσιν; οὕτω γὰρ δοκεῖ καὶ Ῥωμύλος ἀποκτεῖναι τὸν ἀδελφὸν ὡς ἄβαντον καὶ ἱερὸν

1. Πβ. ὅσα παριστᾶται ὁ Ρέμος λέγων περαιτέρω ἐν τῷ Ρωμύλῳ (7, 7) *οἷς ἐρρίφημεν οἰωνοῖς καὶ θηρίοις, ὑπὸ τούτων τρεφόμενοι, μαστῶ λυκαίνης καὶ δρυοκολάπτου ψωμίμοισιν*. Περὶ τῆς ὅλης δὲ σχετικῆς διηγήσεως. βλ. τὴν προσωπικὴν γνώμην τοῦ Πλούταρχου ἐν Ρωμύλ. 8, 9 *ὅν τὰ πλεῖστα καὶ Φαβίου λέγοντος καὶ τοῦ Πεπαρηθίου Διοκλέους... ὑποπιν μὲν ἐνίοις ἐστὶ τὸ δραματικὸν καὶ πλασματικόν, οὐ δὲ δ’ ἀπιστεῖν...* Ὅθεν, εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Πλούταρχος ἀποδέχεται τὴν περὶ τοῦ δρυοκολάπτου ἀνωτέρω ἀποψιν. Ἄλλ’ ἡ σχετικὴ παρατήρησις τοῦ H. J. Rose (The Oxford Classical Dictionary, Ὁξφόρδη, 1949, ἐν λ. *Romulus and Remus*), καθ’ ἣν «Plutarch, Rom. 4 adds a woodpecker», ἐμβάλλει, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, εἰς ἀπορίαν. Ἴσως δι’ αὐτῆς νοεῖται ὅτι ὁ Πλούταρχος εἶναι ἡ μόνη πηγή, ἐξ ἧς ἀντλούμεν τὰς περὶ τούτου εἰδήσεις.

2. Καὶ τὸ μὲν δεύτερον, περὶ τοῦ ὁποίου ὁ Rose ἔγραψε χαρακτηριστικῶς (The Roman Questions of Plutarch, σ. 178) «it is by no means unlikely that the reason given... is the correct one», παραλείπεται εὐλόγως ἐνταῦθα, καθὼς ἄσχετον πρὸς τὴν περὶ τῶν διδύμων διήγησιν, ἀλλὰ τὸ πρῶτον εἶναι πως σχετικὸν καί, ἐν τούτοις, δὲν παρατίθεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

τόπον ἐπιχειροῦντα διατηρᾶν καὶ ποιεῖν ὑπερβατὸν καὶ βέβηλον. τὰς δὲ πύλας οὐχ οἷόν τ' ἦν ἀφιερωῶσαι, δι' ὧν ἄλλα τε πολλὰ τῶν ἀναγκαίων καὶ τοὺς νεκροὺς ἐκκομίζουσιν. ὅθεν οἱ πόλιν ἀπ' ἀρχῆς κτίζοντες ὅσον ἂν μέλλωσι τόπον ἀνοικοδομεῖν, ἐπιάσιν ἀρότρω, βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν ὑποζεύσαντες· διὰ δὲ τὰ τεῖχη περιορίζωσι, τὰς τῶν πυλῶν χώρας διαμετροῦντες τὴν ὕψιν ὑφαιροῦσι, καὶ μεταφέρουσιν οὕτω τὸ ἄροτρον, ὥς τὴν ἀρουμένην πᾶσαν ἱερὸν καὶ ἄσυχον ἐσομένην.

Τὰ πρὸς τὴν μοναδικὴν ταύτην λύσιν τοῦ προβλήματος ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς παράλληλα εὗρηται ἐν τῷ Ρωμύλῳ κεχωρισμένως. Ταῦτα εἶναι :

α') τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν φόνον τοῦ Ρέμου : Ρωμύλ. 10,1 κ.ἐξ. ἐπεὶ δ' ἔγνω τὴν ἀπάτην ὁ 'Ρέμος, ἐχαλέπαινε, καὶ τοῦ 'Ρωμύλου τάφρον ὀρύττοντος ἢ τὸ τεῖχος ἔμελλε κυκλοῦσθαι, τὰ μὲν ἐχλεύαζε τῶν ἔργων τοῖς δ' ἐμποδῶν ἐγένετο. τέλος δὲ διαλλόμενον αὐτὸν οἱ μὲν αὐτοῦ 'Ρωμύλου πατάξαντος οἱ δὲ τῶν ἐταίρων τινὸς Κέλερος ἐνταῦθα πεσεῖν λέγουσιν.

β') τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς συνθήκας τῆς χαράξεως τοῦ τεύχους τῆς Ρώμης παρὰ τοῦ Ρωμύλου, ἅτινα καθ'αὐτὸ ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος : Αὐτόθι 11,3 κ.ἐξ. ὁ δ' οἰκιστὴς ἐμβαλὼν ἀρότρω χαλκὴν ὕψιν, ὑποζεύξας δὲ βοῦν ἄρρενα καὶ θήλειαν, αὐτὸς μὲν ἐπάγει περιελαύνων αὐλακα βαθεῖαν τοῖς τέρασσι, τῶν δ' ἐπομένων ἔργον ἐστὶν ἄς ἀνίστησι βώλους τὸ ἄροτρον καταστρέφειν εἴσω καὶ μηδεμίαν ἔξω περιορᾶν ἐκτρεπομένην. τῇ μὲν οὖν γραμμῇ τὸ τεῖχος ἀφορίζουσι, καὶ καλεῖται κατὰ συγκοπήν παμήριον, οἷον ὅπισθεν τεύχους ἢ μετὰ τεύχους· ὅπου δὲ πύλην ἐμβαλεῖν διανοοῦνται, τὴν ὕψιν ἐξελόντες καὶ τὸ ἄροτρον ὑπερθέντες διάλειμμα ποιοῦσιν. ὅθεν ἅπαν τὸ τεῖχος ἱερὸν πλὴν τῶν πυλῶν νομίζουσι· τὰς δὲ πύλας ἱερὰς νομίζοντας οὐκ ἦν ἄνευ δεισιδαιμονίας τὰ μὲν δέχεσθαι, τὰ δ' ἀποπέμπειν τῶν ἀναγκαίων καὶ μὴ καθαρῶν.

Ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς, ὥς λέγεται ρητῶς ἐν αὐτοῖς, στηρίζεται εἰς τὰ παρὰ τοῦ Οὐάρεωνος παραδιδόμενα¹. Ἀντιθέτως τὰ πρὸς αὐτὴν ἀντίστοιχα ἐν τῷ Ρωμύλῳ φαίνονται οὐχὶ ἐξαρτώμενα ἔκ τινος συγγραφῆς ἀλλὰ παριστῶντα προσωπικὰς γνώμας τοῦ Πλουτάρχου ἢ μᾶλλον ἀπόψεις γενικωτέρας ἀποδοχῆς, διὸ καὶ πιθανῶς ἐκρίθη οὐχὶ ἀναγκαῖα ἢ μνεῖα οἰουδὴποτε συγγραφῆς². Πράγματι δὲ ἡ ἐν τῷ προβλήματι λύσις

1. Κατὰ τὸν H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 181, δὲν ὑπάρχει ἰσχυρὸς λόγος ἀμφιβολίας περὶ τούτου.

2. Ἐκτὸς τοῦ Οὐάρεωνος καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς διέλαβον περὶ τοιούτου θέματος, ἐν οἷς ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, τὸν ὁποῖον, ὥς γνωστὸν, πολλὰκις ἔχει ὑπ' ὀψιν ὁ Πλουτάρχος. Πλείονα περὶ τῶν σχετικῶν πηγῶν βλ. παρὰ H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 181.

εἶναι κατὰ βάσιν ὀρθή¹ καὶ ἀντιστοιχεῖ ἐν γένει πρὸς τὴν ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψιν.

Διαφορὰ οὐσίας, ἐπὶ μέρους βεβαίως, ὑπάρχει ὡς πρὸς τὰ περιστατικά τοῦ φόνου τοῦ Ρέμου. Καὶ παλαιότερον εἶχε διαπιστωθῇ ἡ τάσις τῶν συγγραφέων νὰ ἐξαγνίσωσιν, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, τὴν μνήμην τοῦ Ρωμύλου². Τῆς τάσεως δὲ ταύτης δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπληλαγμένος ὁ Πλούταρχος³. Τοῦτο δὲ καὶ ἰδιαζόντως παρατηρεῖται ἐνταῦθα ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Τὰ ἐν αὐτῷ περὶ χλεύης καὶ ἐμποδίων ἐκ μέρους τοῦ Ρέμου φερόμενα εἰς τοῦτο, ὡς φαίνεται, κατατείνουσιν. Τὴν δ' ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς μαρτυρουμένην βεβήλωσιν τοῦ τείχους ἐκ τοῦ ὑπὲρ αὐτὸ ἄλματος τοῦ Ρέμου, τὴν ὅποιαν δὲν ἀνευρίσκομεν ἐν τῷ Ρωμύλῳ, οὐδὲν ἐνταῦθα ἀποκλείει σαφῶς⁴. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι τίθεται ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τὸ ὑποστηριζόμενον ὅτι ὁ Ρωμύλος ὑπῆρξεν ὁ αὐτουργὸς τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ⁵. Τοῦτο δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς περαιτέρω ἐξέλιξις εἰς τὰς ἀπόψεις τοῦ Πλουτάρχου ἐπὶ τοῦ ζωτικῆς τοῦτου διὰ τοὺς Ρωμαίους σημεῖον⁶. Ἐπὶ τοῦτοις, σημειωτέα αἱ περὶ «βίων» καὶ «παιμηρίων» προσοδῆσαι ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

1. Βλ. H. J. Rose, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 181.

2. Βλ. J. - A. Hild ἐν τῷ Λεξικῷ Daremberg - Saglio, τόμ. Δ', μέρ. β', σ. 892β, ἐν λ. *Romulus et Remus*, βλ. κ. σημ. 17, ἔνθα μακρὸς σχετικὸς κατάλογος τῶν συγγραφέων.

3. Ὁ ἐν γένει φιλορρωμαϊσμός τοῦ συγγραφέως τοῦτου εἶναι καλῶς γνωστός. Εἰδικώτερον δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀξιόλογος εἶναι ὁ παρ' αὐτοῦ χαρακτηρισμός τοῦ Θροῦς καὶ τοῦ Ρωμύλου (Θησ. 1, 4) σκοποῦντι δέ μοι... ἐφαίνετο τὸν τῶν καλῶν καὶ αἰδιύμων οἰκιστὴν Ἀθηῶν ἀντισηθῆναι καὶ παραβαλεῖν τῷ πατρὶ τῆς ἀνικῆτου καὶ μεγαλοδόξου Ῥώμης. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν Θησ. Ρωμύλ. Συγκρ. 4 κ.ἑξ. ἀποδίδει ὁ Πλουτάρχος ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων ὑπεροχὴν εἰς τὸν Ρωμύλον.

4. Ἐνδειξις, σαφηνίζουσα πὺς τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπόψεις τοῦ Πλουτάρχου, εὔρηται ἐν τοῖς Αἰτίοις Ἑλληνικοῖς 37, Ἡθ. 299c, d, ἔνθα παρατίθεται βοιωτικὸς μῦθος περὶ τειχίσεως πόλεως, ἐν πολλοῖς ἀνάλογος πρὸς τὸν ἡμέτερον, λέγεται δὲ χαρακτηριστικῶς: «Ποίμανδρος τοῖνυν... τὴν Ποιμανδρίαν ἐτείχεσε. παρὼν δὲ Πολύκριθος ὁ ἀρχιτέκτων διαφανλίζων τὰ ἔργα καὶ καταγελῶν ὑπερήλατο τὴν τάφρον. ὀργισθεὶς δ' ὁ Ποίμανδρος ὤρμησε λίθον ἐμβαλεῖν αὐτῷ μέγαν».

5. Ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται ἐντονώτερον ἐν τῇ μνημονευθεῖσῃ Συγκρίσει 5, 1 καὶ τὸ μὲν Ῥέμου πάθος ἀμφισβητούμενον ἔχει τὸν αὐτόχειρα, καὶ τὸ πλεῖστον εἰς ἑτέρους τῆς αἰτίας τρέπονται. Τὸ ὅτι δὲ ὀλίγον προηγουμένης, ἔνθ' ἄνωτ. 3, 1 κ.ἑξ. ὁ συγγραφεὺς εὐρίσκει ὡς πρὸς τοῦτο μειονεκτοῦντα τὸν Ρωμύλον ἔναντι τοῦ Θροῦς δὲν ἀντιτίθεται, κατ' οὐσίαν, πρὸς τὰ ἀνωτέρω παρατηρηθέντα.

6. Ὡς ἤδη ὁ T. h. Mommsen ἔδειξε διὰ τῆς ὀνομαστῆς πραγματείας αὐτοῦ *Die Remuslegende*, Hermes, τόμ. 15', σ. 1 κ.ἑξ., τὰ περὶ τοῦ φόνου τοῦ Ρέμου, ὡς καὶ ἡ ὅλη διήγησις περὶ τῶν διδύμων τούτων ἀδελφῶν, εἶναι μῦθος, ἐπὶ τοῦτο πλασθεὶς πολὺ μεταγενεστέρας. Ἀλλὰ τοῦτο, προδήλως, οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ἐνταῦθα.

Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι τὰ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς λεγόμενα περὶ τοῦ ἀδυνάτου «ἀφιερώσεως» τῶν πυλῶν ἐκφέρονται ἐν τῷ Ρωμύλῳ σαφέστερον ὥς σκέψις τοῦ συγγραφέως.

Παρὰ ταῦτα, ἐκδηλὸς εἶναι ἡ περὶ τὸ λεκτικὸν καὶ τὴν ἐν γένει κατασκευὴν τοῦ λόγου ὁμοιότης ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ τοῦ Ρωμύλου εἰς δι, κυρίως ἀφορᾷ εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, τὴν χάραξιν δηλονότι τείχους καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τῶν πυλῶν αὐτοῦ. Ἡ σχετικὴ δὲ περικοπὴ καὶ ἐν τοῖς Αἰτίοις εἶναι μᾶλλον μακρά, οὕτω δ' ἐνταῦθα ἡ περὶ ἀπλῶν σημειώσεων ἐκδοχὴ μᾶλλον ἀνтенδείκνυται.

4) Αἴτ. Ρωμ. 29 *‘Διὰ τί τὴν γαμουμένην οὐκ ἔδωκεν αὐτὴν ὑπερβῆναι τὸν οὐδὸν τῆς οἰκίας, ἀλλ’ ὑπεραίρουσιν οἱ προπέμποντες;’*

Τοῦ προβλήματος τούτου παρέχονται ἐν συνεχείᾳ τρεῖς λύσεις, ἐκ τούτων δὲ μόνον ἡ πρώτη ἔχει τὴν πρὸς αὐτὴν παράλληλον ἐν τῷ Ρωμύλῳ, εἶναι δὲ αὕτη : *«πότερον οὐ καὶ τὰς πρώτας γυναῖκας ἀρπάσαντες οὕτως εἰσῆνεγκαν, αὐταὶ δ’ οὐκ εἰσῆλθον ;»*

Ἐν τῷ Ρωμύλῳ, τοῦ λόγου ὄντος ὁμοίως περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν, ἐπιφέρεται (15,6) : *«διαμένει δὲ μέχρι νῦν τὸ τὴν νύμφην αὐτὴν ἀφ’ αὐτῆς μὴ ὑπερβαίνειν τὸν οὐδὸν εἰς τὸ δωματίον ἀλλ’ αἰρομένην εἰσφέρεισθαι, διὰ τὸ καὶ τότε κομισθῆναι βιασθείσας, μὴ εἰσελθεῖν».*

Καὶ αἱ τρεῖς ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς λύσεις εἰσάγονται ὅλως ἀπροσώπως, ἥτοι ἡ μὲν πρώτη διὰ τοῦ «πότερον», αἱ δὲ δύο ἄλλαι διὰ τοῦ «ἤ», ὑπὲρ δὲ τῆς τελευταίας προσάγεται ἐπιχείρημα, ἀναφερόμενον εἰς τὰ «παρ’ ἡμῖν ἐν Βοιωτίᾳ», ἀλλ’ ἐπιχειρηματολογία, ὥς αὕτη, συχνάκις παρατηρουμένη ἐν τῷ ἔργῳ¹, δὲν δεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς λαμβάνει θέσιν ἐπὶ τοῦ προβλήματος. Ἀντιθέτως, τὰ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀντιστοιχοῦντα πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος ἐκτίθενται ὥς ἡ μόνη καί, κατ’ αὐτόν, ἀσφαλὴς ἐπὶ τοῦ ζητήματος γνώμη, εἰς ἣν, ὥς φαίνεται, ὁ Πλούταρχος εἶχε, κατόπιν ὠριμωτέρας τῶν πραγμάτων μελέτης, προαχθῆ. Ὡς ἐκ τούτου, εἶναι ὅλως φυσικὸν νὰ μὴ παρατηρῶνται ἄλλαι ἄξια λόγου διαφοραὶ μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρίων. Ἀντιθέτως δὲ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περὶ τὴν φράσιν ὁμοιότης, μηνύουσα τὴν αὐτὴν, ὁμοίως δὲ εἰς ἀμφοτέρω ἐργαζομένην χεῖρα.

5) Αἴτ. Ρωμ. 31 *‘Διὰ τί ὁ πολυθρύλλητος ἄδεται Ταλάσιος ἐν τοῖς γάμοις;’*

Τοῦ προβλήματος τούτου ἐπιφέρονται δύο λύσεις, ἀλλ’ ἐν τῷ Ρωμύλῳ

1. Ἐπὶ παραδείγματος, βλ. ἐν Αἴτ. Ρωμ. 21 τὴν αἰτιολογίαν τῆς τελευταίας λύσεως, ὁμοίως εἰσαγομένην διὰ τοῦ «καὶ γάρ».

παρατίθενται τέσσαρες περὶ τοῦ πράγματος ἀπόψεις. Ἡ πρώτη λύσις ἔχει ὡς ἀφειρητὴν τὴν «ταλασίαν», ἀντιστοιχεῖ δὲ ὡς πρὸς τοῦτο πρὸς τὰς δύο τελευταίας ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψεις, ἀλλ' αἱ ἀκολουθοῦσαι αἰτιολογίαι οὐδὲν τὸ παραλλήλῳ ἔχουσιν ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Ἡ δευτέρα λύσις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πρώτην ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψιν. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἀνάλογος ἀποψις εὐρίσκεται καὶ ἐν ἄλλῳ βίῳ τοῦ Πλουτάρχου, τῷ Πομπητίῳ. Ἡ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαῖκοῖς λύσις αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς : «ἢ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀληθές, ὅτι νεανίας ἦν τις λαμπρὸς ἐν τοῖς πολεμικοῖς καὶ ἄλλα χρηστὸς ὄνομα Ταλάσιος· ἐπεὶ δ' ἤρπαζον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς τῶν Σαβίνων θυγατέρας ἐλθούσας ἐπὶ θῆαν, ἐκομίζετο τῷ Ταλασίῳ παρθένος ἐκπρεπῆς τὴν ὄψιν ὑπὸ δημοτικῶν τιμῶν καὶ πελατῶν τοῦ Ταλασίου, βωόντων ὑπὲρ ἀσφαλείας καὶ τοῦ μηδένα πελάζειν μηδ' ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς παιδός, ὡς Ταλασίῳ γυνὴ φέροιτο. τιμῶντες οὖν οἱ λοιποὶ τὸν Ταλάσιον καὶ συνενχόμενοι καὶ συνευφημοῦντες εἶποντο καὶ παρέπεμπον· ὄθεν, εὐτυχὸς γάμου γενομένου, καὶ τοῖς ἄλλοις εἰθίσθησαν ἐπιφωνεῖν τὸν Ταλάσιον, ὥσπερ Ἑλλήνες τὸν Ὑμέναιον ;»

Ἴδου νῦν ἡ πρὸς τὴν λύσιν ταύτην ἀντιστοιχοῦσα ἐν τῷ Ρωμύλῳ (15,1 κ.ἐξ.) ἄποψις : «ἐν δὲ τοῖς ἀρπάζουσι τὰς παρθένους τότε τυχεῖν λέγονσι τῶν οὐκ ἐπιφανῶν τινας ἄγοντας κόρην τῷ τε κάλλει πολὺν καὶ τῷ μεγέθει διαφέρουσαν. ἐπεὶ δ' ἀπαντῶντες ἐνιοὶ τῶν κρειττόνων ἐπεχείρουν ἀφαιρεῖσθαι, βοᾷν τοὺς ἄγοντας, ὡς Ταλασίῳ κομίζοιεν αὐτήν, ἀνδρὶ νέῳ μὲν εὐδοκίμῳ δὲ καὶ χρηστῷ· τοῦτ' οὖν ἀκούσας εὐφημεῖν καὶ κροτεῖν ἐπαινοῦντας, ἐπίους δὲ καὶ παρακολοθεῖν ἀναστρέψαντας, εὐνοία καὶ χάριτι τοῦ Ταλασίου μετὰ βοῆς τοῦνομα φθεγγομένους. ἀφ' οὗ δὴ τὸν Ταλάσιον ἄχρι νῦν, ὡς Ἑλλήνες τὸν Ὑμέναιον, ἐπάδουσι τοῖς γάμοις· καὶ γὰρ εὐτυχία φασὶ χρῆσασθαι περὶ τὴν γυναῖκα τὸν Ταλάσιον».

Ἀκολουθεῖ ἡ δευτέρα ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψις, καθ' ἣν «τῆς ἀρπαγῆς σύνθημα τὴν φωνὴν ἔδωκε ταύτην ὁ Ῥωμύλος· ἅπαντες οὖν ἐβόων τὸν Ταλάσιον οἱ τὰς παρθένους κομίζοντες· καὶ διὰ τοῦτο τοῖς γάμοις παραμένει τὸ ἔθος». Κατὰ τὴν τρίτην ἄποψιν, ὁ Ταλάσιος ἦτο «παράκλησις καὶ παρακλεισεις εἰς φιλεργίαν καὶ ταλασίαν», τέλος δέ, κατὰ τὴν τετάρτην, ἐγένοντο, μετὰ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν Σαβίνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους «συνθῆκαι περὶ τῶν γυναικῶν, ὅπως μηδὲν ἄλλο ἔργον τοῖς ἀνδράσιν ἢ τὰ περὶ τὴν ταλασίαν ὑπουργῶσι»¹, παρέμεινε δὲ τὸ κατὰ τοὺς γάμους ἀναφωνεῖν τὸν Ταλάσιον.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἰσάγονται αἱ λύσεις τοῦ προβλήματος, ἡ πρώτη διὰ τοῦ «πότερον», ἡ δευτέρα διὰ τοῦ «ἢ τὸ λεγόμενον

1. Ταῦτα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὸ πρόβλημα ἐν Αἰτ. Ρωμ. 85 'Διὰ τί τὰς γυναῖκας οὗτ' ἄλειν εἶων οὗτ' ὀψοποιεῖν τὸ παλαιόν;' Περὶ τούτου δὲ βλ. κατωτέρω, σ. 320 κ.ἐξ.

ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν ἀληθές». Ὁ συγγραφεὺς οὐδόλως λαμβάνει θέσιν ἐπ' αὐτοῦ¹. Ἔτι μᾶλλον ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν εἰσάγονται αἱ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψεις, ἡ πρώτη διὰ τοῦ «λέγουσι», ἡ δευτέρα διὰ τοῦ «Σέξιτος δὲ Σύλλας ὁ Καρχηδόnius... ἔλεγεν ἡμῖν», ἡ τρίτη διὰ τοῦ «οἱ δὲ πλείστοι νομίζουσιν, ὧν καὶ ὁ Ἰόβας ἐστί», ἡ δὲ τετάρτη, ὑπὸ τινα ὄρον, διὰ τοῦ «ἐτέραν ἂν τις αἰτίαν εἰκάσειε πιθανωτέραν». Εὐνόητος εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Πλουτάρχου, ὅπως ἐρευνήσῃ περαιτέρω τὸ δύσκολον πρόβλημα² καὶ διὰ προφορικῶν ἔτι συζητήσεων μετὰ ξένων λογίων, τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο δεικνύει ἡ δευτέρα ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψις³, ἥτις οὐδὲν ἔχει ἀντίστοιχον ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς.

Ἡ ἐν τῷ Πομπηίῳ (4,7 κ. ἐξ., Ziegler) ἄποψις περὶ τοῦ «παλαιοῦ ἔθους» ἔχει ὡς ἀκολουθῶς: «τὸ δ' ἔθος ἀρχὴν φασιν λαβεῖν τοιαύτην. ὅτε τὰς θυγατέρας τῶν Σαβίνων ἐπὶ θέαν ἄγωνος εἰς Ῥώμην παραγενομένας οἱ πρωτεύοντες ἀρετῇ Ῥωμαῖον ἥρπαζον ἑαυτοῖς γυναικας, ἄδοξοι τινες πελάται καὶ βοτήρες ἀράμενοι κόρην καλὴν καὶ μεγάλην ἐκόμιζον. ὅπως οὖν μὴ προστυχῶν τις ἀφέλῃται τῶν κρειττόνων, ἐβόων θέοντες ἅμα Τालασίῳ (τῶν δὲ χαριέντων καὶ γνωρίμων τις ἦν ὁ Τάλασιος), ὥστε τοὺς ἀκούσαντας τοῦνομα κροτεῖν καὶ βοᾶν ὅλον συνηδομένους καὶ συνεπαινοῦντας. ἐκ τούτου φασὶ (καὶ γὰρ εὐτυχὴς ὁ γάμος ἀπέβη τῷ Τασίῳ) ταύτην τὴν ἐπιφώνηον μετὰ παιδιᾶς γενέσθαι τοῖς γαμοῦσιν. οὗτος ὁ λόγος πιθανώτατός ἐστι τῶν περὶ τοῦ Τασίου λεγομένων».

Ὡς πρὸς τὰ τρία παραλληλὰ χωρία ταῦτα παρατηρεῖται ὅτι πληρέστερον εἶναι τὸ ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Δὲν ὑπάρχει ἀξιολόγόν πως σημείον, ὅπερ περιέχεται ἐν τοῖς δύο ἄλλοις χωρίοις ἢ τῷ ἐνὶ αὐτῶν καὶ δὲν γίνεται περὶ αὐτοῦ λόγος ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ρωμύλου. Αἰφνης, τὰ περὶ «κρειττόνων» περιέχονται ἐν τῷ Πομπηίῳ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς, περιέχονται δ' ἐπίσης, καίπερ διαφόρως ἀποδιδόμενα, καὶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Ἀντιθέτως, τὰ περὶ τοῦ «Υμεναίου» περιέχονται ἐν τοῖς Αἰτίοις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐν τῷ Πομπηίῳ, περιέχονται δὲ ὁμοίως καὶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Ἐπὶ πλέον, εὗρισκονται προσθῆκαι μόνον ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ὡς τὰ περὶ τοῦ «ἐνίου ἀνα-

1. Ἐπὶ τούτοις χαρακτηριστικὴ εἶναι περὶ τῆς δευτέρας λύσεως ἡ παρατήρησις τοῦ H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 181: «Plutarch very likely took over the vague citation from Verrius».

2. Τὶ ἀκριβὲς σημαίνει ἡ λ. Τάλασιος εἶναι καὶ εἰς ἡμᾶς ἄγνωστον· βλ. καὶ H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 183. Ἀπόψεις τινὰς περὶ τούτου βλ. ἐν J. Marquard, Das Privatleben der Römer, Λψία, 1886, σ. 54.

3. Ὁ κύκλος τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων φίλων τοῦ Πλουτάρχου ἦτο εὐρύτατος. Ἐκτὸς ἄλλον, περὶ τούτου βλ. Ἰ. Δρ. Σταματάκου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 27 κ. ἐξ., ἐπίσης δὲ K. Ziegler, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 665 κ. ἐξ., ἐνθα κατάλογος τῶν προσώπων τούτων.

στρέφοντας»¹. Πρέπει, ἐξ ἄλλου, νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἱκαναὶ ἐκφράσεις εἶναι ἰσχυρῶς ὅμοιαι καὶ ἐν τοῖς τρισὶ χωρίοις, ὁμοία δ' ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐν γένει κατασκευὴ τοῦ λόγου ἐν αὐτοῖς. Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὰ χωρία ταῦτα ὡς ἐπιμελεμένη ἐργασία τῆς αὐτῆς χειρός, ἡ δὲ μᾶλλον ἐπεξεργασμένη ἀπόδοσις εὐρίσκεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

Τὸ συμπέρασμα τοῦτο καὶ ἄλλως ἐπιρρωννύεται. Ἐν τῷ Ρωμύλῳ γίνεται ἡ πληρεστέρα διερεύνησις τοῦ ζητήματος, κατ' αὐτὴν δὲ λαμβάνει θέσιν τινὰ ὁ συγγραφεὺς ἐπ' αὐτοῦ, ἥτις οὐδὲν ἔχει ἀντίστοιχον ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς, ἡ δ' οὐσιώδης διαφορὰ αὐτῆς πρὸς τὴν ἐν τῷ Πομπηίῳ ὀφείλεται εἰς τροποποίησιν τῆς προγενεστέρας ἀπόψεως τοῦ συγγραφέως.

6) Αἴτ. Ρωμ. 33 *Διὰ τί τὸ παλαιὸν οὐκ ἐδείπνουν ἔξω χωρὶς τῶν υἱῶν ἐτι τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἐχόντων;*

Τοῦ προβλήματος ἀκολουθεῖ μία μόνον λύσις : «*ἢ τοῦτο μὲν καὶ Λυκοῦργος εἴθισε, τοὺς παῖδας ἐπεισάγων τοῖς φιδιτίοις, ὅπως ἐθίζονται...*».

Ἡ λύσις ἐμμέσως καὶ μέχρι τινὸς μόνον ἔχει ἀντιστοιχίαν ἐν τῷ Ρωμύλῳ καὶ τῷ Νομῷ, ἥτοι Ρωμύλ. 16,1 οἱ δὲ Σαβῖνοι πολλοὶ μὲν ἦσαν καὶ πολεμικοί, κόμας δ' ὄκουν ἀτειχίστους, ὡς προσῆκον αὐτοῖς μέγα φρονεῖν καὶ μὴ φοβεῖσθαι Λακεδαιμονίων ἀποίκους οὖσιν. Νομ. 1,5 Σαβῖνοι δὲ βούλονται Λακεδαιμονίων ἐαυτοὺς ἀποίκους γεγονέναι.

Ἡ μετὰ τὴν συνδιαλλαγὴν συνένωσις τῶν Σαβίνων μετὰ τῶν Ρωμαίων μνημονεύεται παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῷ Ρωμύλῳ (19,9), διὰ μακρῶν δ' ἐκτίθενται παρ' αὐτοῦ τὰ θεσπισθέντα, ὑπὸ ὁρους οὐχὶ μειονεκτικούς διὰ τοὺς Σαβίνους, πρὸς πλήρη ἀφομοίωσιν τῶν δύο τούτων λαῶν (αὐτόθι, 20,1 κ.ἐξ.), ἰδιαίτερος δὲ χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ λεγόμενον (αὐτόθι 21,1) ὅτι «*ἐορτῶν δὲ καὶ θυσιῶν ἀλλήλοις μετεῖχον, ὥς μὲν ἦρε τὰ γένη πρότερον οὐκ ἀνελόντες, ἐτέρας δὲ θέμενοι καινάς*».

Ἡ ἀντιστοιχία ἐνταῦθα Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ Ρωμύλου εἶναι, κατὰ ταῦτα, προδήλως ἔμμεσος. Παρατηρητέον δ' ἐπὶ τούτοις ὅτι τὰ ἐν τῷ Ρωμύλῳ περὶ τῶν Σαβίνων ὡς ἀποίκων τῶν Λακεδαιμονίων λέγονται εἰς στήριξιν ἀπόψεως, οὐδεμίαν ἐχούσης σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα. Ὅπως δὴποτε, διαφορὰ οὐσίας μεταξὺ τῶν δύο ἔργων δὲν προκύπτει ἐνταῦθα.

7) Αἴτ. Ρωμ. 35 *Διὰ τί δὲ τὴν Λαρεντίαν, ἐταίραν γεγεννημένην, οὕτω τιμῶσιν;*

Ἐν συνεχείᾳ γίνεται διαστολὴ τῆς Λαρεντίας ταύτης πρὸς ἄλλην, τὴν

1. Τὰ περὶ τούτου εἶναι ἐπακολούθημα τῆς τροποποιηθείσης παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἀπόδοσως τῶν περὶ «*κρεϊτόνων*» καὶ δὲν ἀνεμένοντο ταῦτα ἐν τῷ Πομπηίῳ.

Ἄκκαν Λαρεντίαν, ἣτις παρεδίδοτο ὡς τροφὸς τοῦ Ρωμύλου καὶ περὶ τῆς ὁποίας βλ. κατωτέρω, σ. 309 κ. ἐξ. Εἰς τὸ πρόβλημα ἐπιφέρεται μία λύσις : «τῇ δ' ἑταίρᾳ Λαρεντίᾳ Φαβόλᾳ ἐπὶ κλησὶν εἶναι λέγουσιν, ἐγνωρίσθη δὲ διὰ τοιαύτην αἰτίαν. ζάκορός τις Ἑρακλέους ὡς ἔοικεν ἀπολαύων σχολῆς ἔθος εἶχεν ἐν πετιοῖς καὶ κύβοις τὰ πολλὰ διημερεῖν» καὶ ποτε, τῶν εἰωθότων παίζειν σὺν αὐτῷ καὶ μετέχειν τῆς τοιαύτης διατριβῆς κατὰ τύχην μηδενὸς παρόντος, ἀδημονῶν τὸν θεὸν προσκαλεῖτο διαβαλέσθαι τοῖς κύβοις πρὸς αὐτὸν ὥσπερ ἐπὶ ῥητοῖς, νικήσας μὲν εὐρέσθαι τι παρὰ τοῦ θεοῦ χρηστόν, ἂν δὲ λειψθῇ, δεῖπνον αὐτὸς τῷ θεῷ παρασχεῖν καὶ μείρακα καλὴν συναναπανοσμένην. ἐκ τούτου δὲ τοὺς κύβους προθέμενος τὸν μὲν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὸν δ' ὑπὲρ τοῦ θεοῦ βαλὼν ἐλείφθη. ταῖς οὖν προκλήσεσιν ἐμμένων τράπεζάν τε λαμπροτέραν παρεσκεύασε τῷ θεῷ, καὶ τὴν Λαρεντίαν παραλαβὼν ἐμφανῶς ἑταιροῦσαν εἰστίασε καὶ κατέκλινεν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ τὰς θύρας ἀπὼν ἔκλεισε. λέγεται δὲ νύκτωρ ἐντυχεῖν αὐτῇ τὸν θεὸν οὐκ ἀνθρωπίνως καὶ κελεύσαι βαδίζειν ἔωθεν εἰς ἀγοράν, ᾧ δ' ἂν ἐντύχῃ πρῶτω, προσέχειν μάλιστα καὶ ποιεῖσθαι φίλον. ἀναστὰσαν οὖν τὴν Λαρεντίαν βαδίζειν, καὶ συντυχεῖν τινὶ τῶν πλουσίων, ἀγάμων δὲ καὶ παρηκμακότων, ὄνομα Ταρροῦτι· γνωρίσθεισαν δὲ τούτῳ καὶ ζῶντος ἄρχειν τοῦ οἴκου καὶ κληρονομῆσαι τελευτήσαντος· ὕστερον δὲ χρόνοις αὐτὴν τελευτῶσαν τῇ πόλει τὴν οὐσίαν ἀπολιπεῖν· διὸ τὰς τιμὰς ἔχειν ταύτας».

Ἀντιστοίχως, ἐν τῷ Ρωμύλῳ γίνεται διὰ βραχέων λόγος περὶ τῆς Ἄκκας Λαρεντίας, περὶ τῆς ἄλλης δὲ ἀκολουθεῖ μία μόνον ἄποψις, ἣτις βαίνει, ὅπως περαιτέρω δεικνύεται, οὕτω παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνωτέρω λύσιν τοῦ προβλήματος, ὡς οὐδὲν ἄλλο τῶν παραλλήλων τούτων χωρίων, διὸ καὶ τὸ σχετικὸν χωρίον, παρὰ τὴν μακρότητα αὐτοῦ, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ παρατεθῇ καὶ τοῦτο αὐτούσιον (5,1 κ. ἐξ.) : «ἐτέραν δὲ τιμῶσι Λαρεντίαν ἐξ αἰτίας τοιαύτης. ὁ νεωκόρος τοῦ Ἑρακλέους ἀλύων ὡς ἔοικεν ὑπὸ σχολῆς προὔθειτο πρὸς τὸν θεὸν διακυβεῖν, ὑπειπὼν ὅτι νικήσας μὲν αὐτὸς ἔξει τι παρὰ τοῦ θεοῦ χρηστόν, ἡττηθεὶς δὲ τῷ θεῷ τράπεζαν ἄφθονον παρέξει καὶ γυναῖκα καλὴν συναναπανοσμένην. ἐπὶ τούτοις τὰς μὲν ὑπὲρ τοῦ θεοῦ τιθεὶς τὰς δ' ὑπὲρ αὐτοῦ ψήφους ἀνεφάνη νικώμενος. εὐσυνθετεῖν δὲ βουλόμενος καὶ δικαίων ἐμμένειν τοῖς ὀρισθεῖσι, δεῖπνόν τε τῷ θεῷ παρεσκεύασε, καὶ τὴν Λαρεντίαν οὖσαν ὥραϊαν οὕτω δ' ἐπιφανῇ μισθωσάμενος, εἰστίασεν ἐν τῷ ἱερῷ κλίνην ὑποστορέσας, καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον συνεῖρξεν ὡς δὴ τοῦ θεοῦ ἔξουτος αὐτὴν. καὶ μέντοι καὶ τὴν θεὸν ἐντυχεῖν λέγεται τῇ γυναικὶ καὶ κελεύσαι βαδίζειν ἔωθεν ἐπὶ τὴν ἀγοράν καὶ τὸν ἀπαντήσαντα πρῶτον ἀσπασμένην ποιεῖσθαι φίλον. ἀπήντησεν οὖν αὐτῇ τῶν πολιτῶν ἀνὴρ ἡλικίας τε πόρρω ἥκων καὶ συνειλοχῶς οὐσίαν ἱκανήν, ἅπαις δὲ καὶ βεβιακῶς ἄνευ γυναικός, ὄνομα Ταρροῦτιος. οὗτος ἔγνω τὴν Λαρεντίαν καὶ ἡγάγησε, καὶ τελευτῶν ἀπέλιπε κληρονόμον ἐπὶ πολλοῖς καὶ καλοῖς κτήμασιν, ὧν

ἐκείνη τὰ πλεῖστα τῷ δήμῳ κατὰ διαθήκας ἔδωκε. λέγεται δ' αὕτην ἐνδοξον οὖσαν ἤδη καὶ θεοφιλῇ νομιζομένην ἀφανῇ γενέσθαι περὶ τοῦτον τὸν τόπον, ἐν ᾧ καὶ τὴν προτέραν ἐκείνην Λαρεντίαν κεῖσθαι.

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Πλούταρχος πραγματεύεται δι' ὀλίγων περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς θέσεως ταύτης, ἐπάγεται δ' ἐν τέλει τοῦ ὅλου χωρίου : «διὰ ταῦτα μὲν ἔχει τιμὰς ἡ δευτέρα Λαρεντία παρὰ Ῥωμαίοις». Εἰς τὸ πρόβλημα παρέχεται μία λύσις, ὁμοίως δὲ μία ἀποψὶς ὑποστηρίζεται ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸ ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Ἀμφότερα δὲ παριστῶνται ὡς βέβαια καὶ γινόμενα δεκτὰ παρὰ τοῦ συγγραφέως. Ἐνδοιασμός τις αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ καιριώτερον σημεῖον τῆς διηγήσεως, τὴν ἐπίσκεψιν δηλονότι τοῦ θεοῦ πρὸς τὴν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ ἐγκεκλεισμένην Λαρεντίαν, πρέπει νὰ νοηθῇ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔργοις ἐκ τοῦ «λέγεται», ὅπερ εἰσάγει τὸ σχετικὸν μέρος ἐν αὐτοῖς¹. Ἐπομένως, ἡ ἀντιστοιχία ἐνταῦθα εἶναι πλήρης.

Καίτοι ἡ διήγησις εἶναι μακρά, ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον προσθῆκα ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς εἶναι ὀλίγα καὶ μᾶλλον δευτερεύουσαι, οἷον ἡ περὶ τοῦ ἔθνους τοῦ νεωκόρου «ἐν πεittoῖς καὶ κύβοις διημερεύειν», ἡ περὶ «τῶν εἰωθότων παίζειν σὺν αὐτῷ», ἡ περὶ τοῦ «ἐντυχεῖν αὐτῇ τὸν θεὸν οὐκ ἀνθρωπίνως»². Ἐτι ὀλιγότεραι εἶναι παραλείψεις ἐν αὐτοῖς, αἱ δὲ τοιαῦται προσθῆκα ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀποτελοῦσιν, συνήθως, διὰ πλείονων ἀνάπτυξιν τοῦ αὐτοῦ νοήματος, ὡς τὸ «ἡγάπησε» περὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ Ταρρουντίου μετὰ τῆς Λαρεντίας, ἀλλὰ μία τῶν προσθηκῶν τούτων εἶναι σπουδαιότερα, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν τύπον τῆς ἑξαφανίσεως τῆς δευτέρας ταύτης, ὡς ὁ Πλούταρχος πιστεύει, Λαρεντίας, εἰσάγεται δὲ αὕτη διὰ τοῦ «λέγεται».

Αἱ παρατηρούμεναι διαφοραὶ ὡς πρὸς τὰ πράγματα εἶναι ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας. Οὕτως, ἀντὶ τοῦ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς «τῇ πόλει τὴν οὐσίαν ἀπολιπεῖν» φέρεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ : «ὧν (sc. κτημάτων) ἐκείνη τὰ πλεῖστα τῷ δήμῳ κατὰ διαθήκας ἔδωκε».

Ἀναλόγως, ἡ περὶ τὴν φράσιν ὁμοιότης εἶναι λίαν ἰσχυρά. Ἰκαναὶ ἐκφράσεις φέρονται σχεδὸν αὐτολεξεῖ ἐν ἀμφοτέροις, οἷον Αἴτ. Ρωμ. νικήσας μὲν εὐρέσθαι τι παρὰ τοῦ θεοῦ χρηστόν, Ρωμύλ. νικήσας μὲν αὐτὸς ἔξει τι παρὰ τοῦ θεοῦ χρηστόν, ὁμοίως Αἴτ. Ρωμ. καὶ μείρακα καλὴν συνα-

1. Αἱ καθόλου περὶ τοῦ θέματος ἰδέαι τοῦ Πλουτάρχου ἀναπτύσσονται ἀλλοχοῦ παρ' αὐτοῦ καὶ διὰ καὶ ἐν τῷ βραχὺ πρὸ τοῦ βίου τοῦ Ρωμύλου γραφέντι βίῳ τοῦ Νομά (4, 2 κ.ἐξ.), ἐκεῖ δέ, σὺν τοῖς ἄλλοις, λέγεται χαρακτηριστικῶς : «ὡς δὲ καὶ σώματος ἀνθρωπίνου καὶ ὥρας ἐστὶ τις θεῶ καὶ δαίμονι κοινωνία καὶ χάρις, ἔργον ἤδη καὶ τοῦτο πεισθῆναι. καίτοι δοκοῦσιν οὐκ ἀπιδάνας Αἰγύπτιοι διαιερεῖν, ὡς γυναῖκα μὲν οὐκ ἀδύνατον πνεῦμα πληροῖσαι θεοῦ καὶ τινος ἐντεκεῖν ἀρχὰς γενέσεως...».

2. Τὸ ἐν τοῖς Αἴτ. Ρωμ. «οὐκ ἀνθρωπίνως» τοῦτο εἶναι πληρέστατα πλουτάρχειον, ὡς ἐκ τῆς προηγουμένης σημειώσεως συνάγεται.

ναπασομένην, Ρωμύλ. *γυναῖκα* — ¹. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ἡ ὅλη δομὴ τῆς διηγήσεως καὶ ἡ ἐπὶ μέρους κατασκευὴ τοῦ λόγου βαίνουνσι παραλλήλως, ὥστε νὰ ἀγηταί τις εὐλόγως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐν κείμενον συνετάχθη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἄλλου. Ἐπὶ τούτοις, παρατηρητέον ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ νοηθῇ, πῶς τὸ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς κείμενον, ὅπερ εἶναι οὐχὶ ἄθροισμα ἁπλοῦν εἰδήσεων ἢ ἀπόψεων ἀλλὰ μακρὰ διήγησις, εἰς μίαν ἄποψιν τοῦ θέματος ἀφορῶσα καὶ εἰς τοσοῦτο στενὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν εὐρισκομένη ἀντιστοιχίαν πρὸς ἐκδεδομένον καὶ δὴ καὶ περὶ τοῦ οἰκιστοῦ τῆς Ρώμης κείμενον τοῦ Πλουτάρχου, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἰδιωτικῆς χρήσεως σημειώσεις τοῦ συγγραφέως.

² Ἀξιοσημείωτον ἐν τέλει εἶναι ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σοβαροῦ σφάλματος τοῦ Πλουτάρχου, δοθέντος ὅτι αἱ παρ' αὐτοῦ μνημονεύμεναι δύο Λαρεντίαι εἶναι μία καὶ μόνη ³. Ἀλλὰ, προδήλως, τοῦτο δὲν μειοῖ τὴν ἀξίαν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων. Ἀπεναντίας μάλιστα εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ σφάλμα ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

8) Αἴτ. Ρωμ. 35 (ἀρχ.) : «*ἄλλην γὰρ εἶναι Λαρεντίαν Ἀκκαν ἱστοροῦσι τὴν Ῥωμύλον τροφόν, ἣν τῷ Ἀπριλλίῳ μηνὶ τιμῶσι*».

¹ Ἐνταῦθα ἡ πρὸς τὴν Λαρεντίαν διαστολή, περὶ ἧς διελάβομεν ἀνωτέρω. Ἡ περικοπὴ ἔχει τὴν πρὸς αὐτὴν παράλληλον ἐν τῷ Ρωμύλῳ (4,5) : «*ταύτῃ δὲ (sc. τῇ Ἀκκα Λαρεντίᾳ) καὶ θύουσι Ῥωμαῖοι καὶ χάς ἐπιφέρει τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς [αὐτῇ] ὁ τοῦ Ἀρεως ἱερεὺς, καὶ Λαρεντίαν καλοῦσι τὴν ἑορτήν*».

Εἶναι πρόδηλον ὅτι τὰ δύο ταῦτα βραχέα χωρία συμφωνοῦσιν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, ἀπλῶς δ' ἐν τῷ δευτέρῳ καθορίζεται διὰ συγκεκριμένον

1. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς «*τοὺς κύβους προθέμενος*» παρέσχε πράγματα εἰς τὸν H. J. Rose, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 185. Ἀλλ' ἡ ἀντίστοιχος ἐν τῷ Ρωμύλῳ φράσις : «*προὔθετο πρὸς τὸν θεόν διακυβεῖν*» προσφέρει σαφῶς τὸ ὁρθὸν νόημα, ὅπερ εἶναι κατὰ Perrin, παρὰ Loeb : «*proposed to the god a game of dice*».

2. Βλ. H. J. Rose, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 185. Ἡ παρανόσις δυνατόν νὰ ὀφείληται εἰς τὴν ἀνεπαρκῆ λατινομάθειαν τοῦ Πλουτάρχου. Ἀλλ' ὡς δὲ σφάλματα τοιαῦτα περὶ μυθολογουμένων προσώπων δὲν ξενίζουσιν, δοθέντος ὅτι ταῦτα ἀνευρίσκονται παρ' αὐτῷ καὶ περὶ ἱστορικῶν γεγονότων, μάλιστα δ' ἐν βίοις Ρωμαίων. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματος, ἐν Αἴμ. Παύλ. 4, 2, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ R. E. Smith (Plutarch's Biographical Sources in Roman Lives, Class. Quart., τόμ. ΔΔ', 1940, σ. 4) «*an important defeat has become a victory*». Περὶ τῆς Ἀκκας Λαρεντίας ὀνομασίῃ ἐγένετο ἡ κακῶς παριστοιμένη ὑπὸ H. J. Rose ἐν Class. Rev., n.s., τόμ. Γ', 1953, σ. 34 ὡς μὴ μνημονευομένη ἐν νεωτάτῳ ἔργῳ (P. Grimal, Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine, Παρίσι, 1951) μελέτῃ τοῦ Th. Mommsen, Die Echte und die Falsche Acca Larentia.

εἰδήσεων τὸ ἐν τῷ πρώτῳ «*τιμῶσι*». Σημειωτέον, ἐπὶ τούτοις, ὅτι ἦτο ἐπόμενον νὰ περιορισθῇ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸ «*τιμῶσι*» τοῦτο, δοθέντος ὅτι τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ περὶ τῆς ἄλλης, ὡς παριστᾶται ἐνταῦθα, τῆς ἐταίρας Λαρεντίας, περὶ ἧς τὸ πρόβλημα. Πρέπει νὰ προστεθῇ ὅτι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ H. J. Rose, «the April festival is imaginary»¹, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου αἱ ἀπόψεις τοῦ Πλουτάρχου δὲν φαίνονται ἐξελισσόμεναι ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Οὐδέν, ἐξ ἄλλου, προσάγει ἄλλο χωρίον τοῦ Ρωμύλου (7,6), ἐνθα ἡ Ἀκκα Λαρεντία ἀπλῶς μνημονεύεται ἐν τοῖς λεγομένοις τοῦ Ρέμου πρὸς τὸν Νομήτορα, οὐδὲν δ' ἐπιφέρεται ἀντίστοιχον πρὸς τὰς ἀνωτέρω περιχοπίας.

9) Αἰτ. Ρωμ. 53 *Διὰ τί τοῖς Καπιτωλίοις θέας ἄγοντες ἔτι νῦν κηρύττουσι Σαρδιανούς ὄνιους, καὶ γέρον τις ἐπὶ χλευασμῷ προάγεται παιδικὸν ἐναγνάμενος περιδέραιον, δ' καλοῦσι βοῦλλαν;*

Τοῦ προβλήματος ἀκολουθεῖ μία μόνον λύσις: «ἢ ὅτι Ῥωμύλῳ πολὺν χρόνον ἐπολέμησαν οἱ λεγόμενοι Βήιοι Τυρρηνῶν, καὶ ταύτην τὴν πόλιν ἐσχάτην εἴλε, καὶ πολλοὺς αἰχμαλώτους ἀπεκέρυξε μετὰ τοῦ βασιλέως ἐπισκώπιων αὐτοῦ τὴν ἡλιθιότητα καὶ τὴν ἀβελτερίαν; ἐπεὶ δὲ Ἀνδοὶ μὲν ἦσαν οἱ Τυρρηνοὶ ἐξ ἀρχῆς Ἀνδῶν δὲ μητρόπολις αἱ Σάρδεις, οὕτω τοὺς Βήιους ἀπεκέρουτον» καὶ μέχρι νῦν ἐν παιδιᾷ τὸ ἔθος διαφυλάττουσι».

Πρὸς τὴν λύσιν ταύτην ἀντιστοιχεῖ ἡ ἀκόλουθος ἄποψις ἐν τῷ Ρωμύλῳ (25,6 κ.ἐξ.) ἐθροιάμβευσε δὲ (sc. Ῥωμύλος) καὶ ἀπὸ τούτων εἰδοῖς Ὀκτωβρίαις, ἄλλους τε πολλοὺς αἰχμαλώτους ἔχων καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Βήιων, ἄνδρα πρεσβύτην, ἀφρόνως δόξαντα καὶ παρ' ἡλικίαν ἀπείρως τοῖς πράγμασι κεχρησθαι. διὸ καὶ νῦν ἔτι θύοντες ἐπινίκια, γέροντα μὲν ἄγουσι δι' ἀγορᾶς εἰς Καπιτώλιον ἐν περιπορφύρῳ, βοῦλλαν αὐτῷ παιδικὴν ἄψαντες, κηρύττει δ' ὁ κήρυξ Σαρδιανούς ὄνιους. Τυρρηνοὶ γὰρ ἄποικοι Σαρδιανῶν λέγονται, Τυρρηνικὴ δὲ πόλις οἱ Βήιοι.

Ἐν πρώτοις, πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ λύσις τοῦ προβλήματος εἰσάγεται διὰ τοῦ «ἢ», ἥτοι ὅλως ἀπροσώπως. Ἀντιθέτως, ἐκ τοῦ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀναγνωσκομένου «διὸ καὶ νῦν ἔτι» συνάγεται ὅτι ὁ Πλούταρχος δέχεται τὴν ἐν αὐτῷ ἄποψιν ὡς ὀρθήν.

Ὡς πρὸς τὰ πράγματα δέ, μνημονευτέα ἡ παρατήρησις τοῦ H. J. Rose (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 193), καθ' ἣν «this question remains unanswered», ἀλλὰ τοῦτο προδήλως οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν ἐνταῦθα. Τὸ προέχον εἶναι, πῶς

1. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 185. Δὲν εἶναι δὲ σαφές, τίς Λαρεντία νοεῖται παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν ὀλίγον ἀνωτέρω χωρίῳ τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν (34 τέλ.), ἐνθα λέγεται: «καὶ γὰρ τῇ Λαρεντίᾳ ποιοῦσι τὸν ἐναγισμόν καὶ χοῶς ἐπιφέρουσιν ἐπὶ τὸν τάφον τοῦ Δεκεμβρίου μηνός».

βαίνουνσι τὰ πράγματα, ὡς ταῦτα ἐκτίθενται ἐν τοῖς δύο χωρίοις. Ἐπὶ τούτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐν τῇ φράσει «*Σαρδιανούς ὠνίους*» ὑπάρχει σφάλμα¹, ἀλλ' εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ σφάλμα ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Ὀλίγαι εἶναι αἱ παραλείψεις πραγμάτων ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ἐκ τούτων δὲ ἡ μᾶλλον ἀξιόλογος εἶναι ἡ περὶ ἀλώσεως τῆς πόλεως τῶν Βηίων, ὁρθῶς γενομένη. Ὁμοίως ὀλίγαι εἶναι αἱ προσθήκαι ἐν αὐτῷ, ἐκ τούτων δὲ μνημονεύεται ἡ περὶ «*εἰδῶν*» Ὀκτωβρίων καὶ ἡ περὶ «*περιπορφύρου*» ὡς μᾶλλον εὐστοχοί². Ἐπομένως, ἡ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἔκθεσις τῶν πραγμάτων βασίζεται μὲν ἐπὶ τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν, ἀλλὰ δεικνύει μᾶλλον προηγμένην ἀντίληψιν.

Ὡς πρὸς τὴν δομὴν τῆς διηγήσεως παρατηρεῖται ὅτι αὕτη περιλαμβάνει τρία μέρη ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πρόβλημα καθαυτό, τὰ δὲ δύο ἄλλα πρὸς τὰ δύο μέρη τῆς λύσεως αὐτοῦ. Ὅθεν, ἐνταῦθα ἡ ἀντιστοιχία εἶναι μᾶλλον ἰσχυρά.

Κατὰ πάντα ταῦτα, εἶναι μᾶλλον εὐλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ κείμενον τῆς ἐν τῷ Ρωμύλῳ περικοπῆς συνετάχθη ἐπὶ τὰ βελτίω, στηριχθὲν ἐπὶ ἐνὸς ἄλλου κειμένου, οὐχὶ δὲ ἀπλῶν σημειώσεων.

10) Αἰτ. Ρωμ. 56 *Ἀδιὰ τί τὸ τῆς Καρμέντης ἱερὸν ἐξ ἀρχῆς δοκοῦσιν αἱ μητέρες ἰδρῦσασθαι καὶ νῦν μάλιστα σέβονται;*

Ἀκολουθοῦσι δύο λύσεις, μὴ πλήρως ἀντιστοιχοῦσαι εἰς τὸ πρόβλημα. Διὰ τῆς πρώτης ἐρμηνεύεται, διατὶ αἱ μητέρες «*τὸ τῆς Καρμέντης ἱερὸν ἰδρῦσαντο*», λύεται δηλονότι τὸ πρῶτον σκέλος τοῦ προβλήματος. Περὶ τῆς Καρμέντης δὲ ταύτης ἐπιφέρονται τὰ ἐξῆς : «*τὴν δὲ Καρμένταν οἱ μὲν Εὐάνδρου μητέρα λέγουσιν οὖσαν ἔλθεῖν εἰς Ἰταλίαν ὀνομαζομένην Θέμιν, ὡς δ' ἔνιοι, Νικοστράτην*» ἐμμέτρους δὲ χρησμοὺς ᾄδουσαν ὑπὸ τῶν Λατίνων Καρμένταν ὀνομάζεσθαι· τὰ γὰρ ἔπη «*κάρμιντα*» καλοῦσιν». Ἡ δευτέρα λύσις ἀναφέρεται μᾶλλον εἰς τὸ δεύτερον σκέλος τοῦ προβλήματος : «*οἱ δὲ Μοῦραν ἡγοῦνται τὴν Καρμένταν εἶναι καὶ διὰ τοῦτο θύειν αὐτῇ τὰς μητέρας*».

Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος καὶ ἐρμηνεῖα αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰ πράγματα : «*ἔστι δὲ τοῦ ὀνόματος τὸ ἔτυμον ὕστερημένη νοῦ*» διὰ τὰς θεοφορήσεις. Ὅθεν οὐ τὰ κάρμιντα τῇ Καρμέντῃ τοῦνομα παρέσχεν,

1. Ὡς παρατήρησεν ὁ Babbitt, ἐνθ' ἄνωτ., ad loc. «Plutarch or his authority has confused Sardi with Sardiiani (Sardians)».

2. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη κρίνεται ἱκανῶς πρόσφορος παρὰ τοῦ Rose (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 193) διὰ παρ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένην ἐρμηνείαν τοῦ ἐθίμου. Περὶ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ «*περιπορφύρου*» πρὸς τὴν «*παιδικὴν βοῦλλαν*» διδακτικὸν εἶναι ἄλλο χωρίον ἐν τῷ Ρωμύλῳ (20,4) *φορεῖν δὲ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τὴν καλουμένην βοῦλλαν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅμοιον πομφόλυγι περιδεδραῖν τι καὶ περιπόρφυρον*.

ἀλλὰ μᾶλλον ἀπ' ἐκείνης ἐκλήθη διὰ τὸ τοὺς χρησμοὺς ἐν ἔπεισι καὶ μέτροις ἐνθουσιῶσαν ἄδειν»¹.

Τὰ ἀνωτέρω δεικνύουσι πειστικῶς ὅτι τὸ πρόβλημα καθ' ἑαυτὸ ἀνεξαρετήτως τῶν δυνατῶν βελτιώσεων οὐσίας, μετὰ πληρεστέραν τῶν πραγμάτων μελέτην, δὲν ἔτυχε τῆς προσηκούσης ὡς πρὸς τὴν διάρθρωσιν αὐτοῦ ἐπεξεργασίας. Ἰδωμεν νῦν, πῶς προσφέρονται τὰ πράγματα ἐν τῷ Ρωμύλῳ, πρέπει δὲ νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ ἀφορῶσιν οὐχὶ ἀμέσως εἰς τὸ πρόβλημα, ἀλλ' εἰς τὴν Καρμένταν, εἶναι δὲ ταῦτα (21,2 κ.ξ.) : «τὴν δὲ Καρμένταν οἶονταί τινες Μοῖραν εἶναι κυρίαν ἀνθρώπων γενέσεως· διὸ καὶ τιμῶσιν αὐτὴν αἱ μητέρες. οἱ δὲ τὴν τοῦ Εὐάνδρου τοῦ Ἀρχάδος γυναικα, μαντικὴν τινα καὶ φουβαστικὴν ἐμέτρων χρησμῶν γενομένην, Καρμένταν ἐπονομασθῆναι (τὰ γὰρ ἔπη κάριμινα καλοῦσι)· Νικοστράτη δ' ἦν ὄνομα κύριον αὐτῇ καὶ τοῦτο μὲν ὁμολογεῖται· τὴν δὲ Καρμένταν ἔνιοι πιθανώτερον ἀφερμηνεύουσιν ὅλον ἔστειρημένην νοῦ διὰ τὰς ἐν τοῖς ἐνθουσιασμοῖς παραφροσύνας. τὸ μὲν γὰρ στέρεσθαι καρῆρε, μέντεμ δὲ τὸν νοῦν ὀνομάζουσι».

Αἱ διαφοραὶ εἶναι πολλαί. Ἐν πρώτοις, ἡ διάρθρωσις εἶναι ὁμαλωτέρα. Παρατίθενται αἱ δύο περὶ Καρμέντης ἀπόψεις καὶ ἐνταῦθα, κατ' ἀντίστροφον δὲ σειράν. Καὶ εἰσάγονται μὲν αὗται παρομοίως, ἀλλὰ τὰ ἐπιφερόμενα περὶ τοῦ ἐτύμου κλπ. τῆς λ. Καρμέντα παριστῶσιν, προδήλως, τὴν προσωπικὴν προτίμησιν τοῦ συγγραφέως, ὡς εἰσάγονται διὰ τοῦ «ἐνιοι πιθανώτερον ἀφερμηνεύουσιν». Διαφοραὶ οὐσίας, ἔξ ἄλλου, ὑπάρχουσιν ἱκαναί. Οὕτως, τὸ ὄνομα *Θέμις* δὲν μνημονεύεται, τὸ δὲ ὄνομα *Νικοστράτη* χαρακτηρίζεται ἐνταῦθα ὡς «κύριον» καὶ «ὁμολογούμενον», ἐνθ' ἐν τῷ προβλήματι εἰσάγεται διὰ τοῦ «ὡς δ' ἔνιοι (sc. λέγουσιν)»². Ἐπὶ τούτοις, οὐχὶ ὀλίγαι εἶναι αἱ ἐν τῷ Ρωμύλῳ προσθῆκαι, ἀπλῶς συμπληροῦσαι τὰ πρά-

1. Περὶ τῆς Καρμέντης γίνεται λόγος ἐν τῇ πρώτῃ λύσει ἄλλου προβλήματος (Αἵτ. Ρωμ. 60), τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν γυναικῶν ἀπὸ τῶν θυομένων ἐπὶ βοῶσιν τοῦ Ἡρακλέους : «πότερον διὲ τῶν ἱερῶν αἱ περὶ τὴν Καρμένταν ὑστέρησαν...». Ἀλλὰ, προδήλως, ταῦτα οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα οὐδ' ἀντίστοιχόν τι ἐν τῷ Ρωμύλῳ. Τὸ «ὑστέρημένη» κατὰ δ. γρ., ἦττον ὀρθήν, καθ' ἡμᾶς.

2. Σημειωτέα καὶ ἄλλη, αὕτη δὲ σπουδαιότερα, διάφορος ἀπόδοσις οὐσίας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν Καρμένταν : Αἵτ. Ρωμ. *Εὐάνδρου μητέρα*, Ρωμύλ. *τὴν τοῦ Εὐάνδρου τοῦ Ἀρχάδος γυναικα, μαντικὴν*. Ἀλλ' αὕτη ἐξομαλύνεται διὰ τῆς προτεινομένης ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀναγνώσεως : *τὴν... Ἀρχάδος (μητέρα), γυναικα μαντικὴν*. Πλείονα βλ. παρὰ H. J. Rose, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 195. Παρὰ ταῦτα ἀξιοσημείωτα εἶναι τὰ παρὰ P. Grimal, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 79β (ἐν λ. *Carmenta*) ἀναγινωσκόμενα : «On racontait aussi que Carmenta n'était pas la mère, mais la femme d'Evandre». Πρὸς ταῦτα δὲ συναπτεόν. τὸ ἐν Ρωμύλῳ χωρίον οὐχὶ, προδήλως, συμπληρούμενον.

γματα μᾶλλον ἢ τροποποιεῖσαι αὐτά, οἷον ἡ ἐν τέλει αἰτιολογία τοῦ ἐτύμου τῆς λ. *Καρμέντα*. Προσθετέον ὅτι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ H. J. Rose (Class. Rev. n.s. τόμ. Γ', 1953, σ. 35), ὁ ἀληθὴς ἐν τῇ Λατινικῇ τύπος τοῦ ὀνόματος εἶναι *Carmentis* καὶ οὐχὶ *Carmenta*. Ἄλλ' ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἡμετέροις χωρίοις παραδίδεται ὁ τ. *Καρμέντα*, ἥτοι δὲν παρατηρεῖται ὡς πρὸς τοῦτο μεταξὺ αὐτῶν διαφορά.

Λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν πολλῶν καὶ πολυειδῶν τούτων μεταβολῶν, πολλάκις, ἐπὶ τὰ βελτίω, ὥς ἡ αὐτὴ χεὶρ ἐπήνεγκεν εἰς τὸ δεύτερον χωρίον, ὥς καὶ τῶν μνημονευθειῶν ἀτελειῶν τοῦ πρώτου, εἶναι δύσκολον νὰ νοηθῇ, πῶς ἐγένετο δυνατόν νὰ δημοσιευθῇ οὕτως ἔχον τὸ πρῶτον τοῦτο χωρίον.

11) Αἰτ. Ρωμ. 57 *Διὰ τί τῇ Ρουμῖνᾳ θύουσαι γάλα κατασπένδουσι τῶν ἱερῶν, οἷνον δ' οὐ προσφέρουσιν;*

Τοῦ προβλήματος τούτου ἀκολουθεῖ μία λύσις, τὸ πρῶτον μέρος τῆς ὁποίας ἔχει ὡς ἑξῆς : «*ἡ ῥοῦμαν Λατῖνοι τὴν θηλὴν καλοῦσι, καὶ Ρουμινᾶν ὀνομασθῆναι λέγουσιν, παρ' ὅσον ἡ λύκαινα τῷ Ρωμύλῳ τὴν θηλὴν παρέσχεν.*» Τὸ χωρίον παρέχει δυσχερείας, χαρακτηριστικὰ δὲ τούτων εἶναι τὰ ἀναγινωσκόμενα παρὰ H. J. Rose (ἐνθ' ἂνωτ., σ. 195) : «despair of an exact restoration of the Greek ἐρινεόν, the word used in Rom. 4 to render ficum, seems to have dropped out; for παρ' ὅσον, which makes no particular sense, we want some word meaning 'where'». Ἄλλ' ἡ λ. *ἐρινεός* ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει ἀναγινώσκεται ὡσαύτως δις ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς Ἡθικοῖς, τοῦτο δὲ δὲν ἔτυχε προσοχῆς παρὰ τοῦ Rose, ἥτοι Περί Ρωμ. Τύχ. 8, Ἡθ. 320C,D *ἐνταῦθα κατέθηκε τὰ βρέφη πλησίον ἐρινεοῦ τινος, ὃν ῥουμινᾶν ὠνόμαζον*, ὀλίγον δὲ περαιτέρω αὐτόθι : «*τὸν μὲν οὖν ἐρινεὸν ῥουμινᾶν ὠνόμασαν ἀπὸ τῆς θηλῆς, ἣν ἡ λύκαινα παρ' αὐτὸν δκλάσασα τοῖς βρέφεσι παρέσχε*». Τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον εἶναι παράλληλον πρὸς τὸ ἐν τῷ προβλήματι κακῶς παραδιδόμενον, ὅπερ συμπληρούμενον καὶ διορθούμενον δύναται νὰ ἀναγνώσθῃ : «*καὶ Ρουμινᾶν ὀνομασθῆναι λέγουσι (τὸν ἐρινεόν), παρ' ὃν ἡ λύκαινα...*». Τὸ «παρ' ὃν» ἱκανοποιεῖ τὴν παρὰ τοῦ Rose διαπιστωμένην ἐνταῦθα ἀπαίτησιν, προκύπτει δ' εὐχερῶς ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἂνωτέρῳ χωρίῳ «παρ' αὐτόν», τὸ δὲ «τὸν ἐρινεόν» δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐκπέσῃ ἕνεκα τοῦ ἀκολουθοῦντος «παρ' ὃν». Ἄν ἡ συμπλήρωσις καὶ ἡ διόρθωσις ἔχωσι καλῶς ¹, ἡ ἐν τῷ ὑπὸ συζήτησιν χωρίῳ τοῦ προβλήματος ἀνωμαλία ἐκλείπει.

1. Περί τῆς διορθώσεως ταύτης τοῦ Kurtz καὶ ἀναλόγου συμπληρώσεως αὐτοῦ βλ. app. crit. ad loc. τῆς ἐκδόσ. Titchener. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι αὗται δὲν εἰσῆχθησαν παρ' αὐτοῦ εἰς τὸ κείμενον.

Περὶ τοῦ ἔρινεοῦ τούτου ἀναγινώσκεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ (4,1) ἥν δὲ πλησίον ἔρινεός, ὃν Ῥωμινάλιον ἐκάλουν, ἢ διὰ τὸν Ῥωμύλον ὡς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν, ἢ διὰ τὸ τὰ μνησκόμενα τῶν θρεμμάτων ἐκεῖ διὰ τὴν σκιάν ἐνδιάζειν, ἢ μάλιστα διὰ τὸν τῶν βρεφῶν θηλασμόν, διὲν τὴν τε θηλὴν ῥοῦμαν ὠνόμαζον οἱ παλαιοὶ καὶ θεόν τινα τῆς ἐκτροφῆς τῶν νηπίων ἐπιμελεῖσθαι δοκοῦσαν ὀνομάζουσι Ῥουμιλίαν.

Ἐκ τῶν τριῶν, ὡς ἀνωτέρω, ἀπόψεων περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου ἡ τρίτη εἰσάγεται διὰ τοῦ «ἡ μάλιστα», εἶναι δηλονότι ἢ κατὰ τὴν προσωπικὴν γνῶμην τοῦ Πλουτάρχου πιθανωτάτη, μόνον δὲ αὕτη ἀντιστοιχεῖ ἐν πολλοῖς πρὸς τὰ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς γενικῶς, ἀπροσώπως μᾶλλον ἐκφερόμενα.

Διαφορὰ ἀξιόλογος παρατηρεῖται ὡς πρὸς τὸν τύπον τῶν παραδιδόμενων κυρίων ὀνομάτων : Αἰτ. Ρωμ. Ῥουμῖνα – Ῥουμινᾶλις, Ρωμύλ. Ῥουμιλία – Ῥωμινάλιος. Σημειωτέον ὅτι ὁ τελευταῖος τύπος οὗτος δὲν παραδίδεται ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς Βίοις¹, τὸ δὲ Ῥουμινᾶλις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ ἐκ τῶν Ἡθικῶν μνημονευθέντι χωρίῳ. Ἐπομένως, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἐγγραφή οὕτως ἐν τῷ προβλήματι προχείρως. Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι ἐν τῇ δευτέρᾳ περὶ τοῦ ὀνόματος ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψει νοητέον τὸ ρ. *ruminare*, ὃπερ φέρεται παραλλήλως πρὸς τὸ ἐν τῇ ἐπομένῃ ἀπόψει ῥοῦμα, ἀλλ' ἀμφοτέρα ταῦτα συναπτεῖα ἐτυμολογικῶς πρὸς τὸ Ῥουμινᾶλις², εἶναι δ' ἀπίθανος ἡ ὑπόθεσις ὅτι τοῦτο δὲν παρετήρησεν ὁ Πλουτάρχος. Ἀρὰ γε ὁ τύπος Ῥωμινάλιος ὀφείλεται εἰς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἢ τινος ἀντιγραφῆς σύνδεσιν πρὸς τὸ ἀκολουθοῦν ἐν τῇ πρώτῃ ἀπόψει Ῥωμύλον ; Τοῦτο, βεβαίως, δὲν σημαίνει ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐγνώριζε κοινὴν ρίζαν **rum-* **Rom-* ἐν τοῖς ὀνόμασι *Romulus* καὶ *ruma*³. Ὅπως δὲ ποτε, περὶ τοῦ ἔρινεοῦ τούτου παραδίδεται παρὰ τοῦ Πλινίου (N.H. ΙΕ', 20) τὸ ὄνομα *ficus ruminalis*, οὕτω δὲ εἶναι οὗτος γνωστός⁴.

Παρὰ τοῦτο, εἶναι προφανές ὅτι τὸ ἐν τῷ Ρωμύλῳ χωρίον εἶναι πολλὰ πλὴν πλουσιώτερον τοῦ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο χωρίον λογικῶς ἀποκαθιστώμενον, δὲν δύναται ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ προβλήματος νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀτλή σημείωσις.

1. Βλ. Indices ὑπὸ K. Ziegler ἐν Plutarchi Moralia, τόμ. Δ', παρὰ Teubner, σ. 211.

2. Βλ. A. Ernout-A. Meillet, Dictionnaire Étymologique de la Langue Latine, Παρίσι, 1932, ἐν λ. *rumen* et *ruma* (νεωτέραν ἔκδοσιν τοῦ λεξικοῦ τούτου δὲν εἶδον).

3. Περὶ τῆς ρίζης ταύτης βλ. κ. A. Altheim, A History of Roman Religion, μῦθο. ὑπὸ H. Mattingly, Λονδίνον, 1939, σ. 137.

4. Βλ. ἐπὶ παραδείγματι, W. H. Roscher, Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie, τόμ. Δ', σ. 177 (ἐν λ. *Romulus*), P. Grimal, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 411α (ἐν λ. *Romulus*).

12) 58 *Διὰ τί τῶν συγκλητικῶν τοὺς μὲν πατέρας συγγεγραμμένους, τοὺς δ' ἀπλῶς πατέρας προσηγόρευον;*

Τοῦ προβλήματος ἀκολουθεῖ μία μόνον λύσις: «ἢ τοὺς μὲν ἐξ ἀρχῆς κατανεμηθέντας ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου πατέρας ἐκάλουν καὶ πατρικίους, οἷον εὐπατρίδας ὄντας, πατέρας αὐτῶν ἔχοντας ἀποδείξαι τοὺς δ' ὕστερον ἐπεγγραφήντας ἐκ τῶν δημοτικῶν συγγεγραμμένους πατέρας ὠνόμασαν;».

Κατὰ βάσιν διάφορος ἐπὶ τοῦ θέματος ἄποψις ὑποστηρίζεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ (13,6) ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν πατέρας αὐτοὺς (sc. τοὺς ἐν συγκλήτῳ τελοῦντας) μόνον¹, ὕστερον δὲ πλείονων προσαναλαμβανομένων πατέρας συγγεγραμμένους προσηγόρευσαν (sc. αὐτοὶ Ῥωμαῖοι). Σημειωτέον, πρὸς τούτοις, ὅτι ἡ μὲν ἐν τῷ προβλήματι λύσις εἰσάγεται διὰ τοῦ «ἢ», ἀπροσώπως δηλονότι, ἡ δ' ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψις ἀνήκει εἰς τὴν αἰτιολογίαν ἐπὶ ἄλλου θέματος ἀπόψεως, εἰσαγομένης διὰ τοῦ «μάλιστα δ' ἂν τις τυγχάνοι τοῦ εἰκότος», καί, κατ' ἀκολουθίαν, ἐκφράζει προσωπικὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ἣτις πρέπει νὰ εἶναι ἡ τελικὴ. Ὅτι, ἐν τούτοις, ἡ λύσις τοῦ προβλήματος δὲν εἶναι προχειρογράφημα δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς ὁ Th. Mommsen ἀπεδέχθη, κατὰ τὸ πλεῖστον, αὐτήν.

Ἀξιόλογος εἶναι ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ Ρωμύλου, ἀναφερομένη εἰς ἐπὶ μέρους ἐν τῇ λύσει τοῦ προβλήματος θέμα, ἥτοι εἰς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οἱ συγκλητικοὶ ἀπεκλήθησαν «πατέρες καὶ πατρικῖοι»². Ἐν τῇ λύσει τοῦ προβλήματος παρέχεται μία, ὡς ἄνωτέρω, ἄποψις, παριστωμένη, γενικῶς, ὡς ὁρθή, ἐνῶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ (13,3 κ.ἐξ.) παρατίθενται τέσσαρες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ δευτέρα ἀντιστοιχεῖ καὶ λεκτικῶς ἐτι πρὸς τὴν ἐν τῇ λύσει τοῦ προβλήματος. Ἀλλ' ἡ ἄποψις αὕτη εἰσάγεται διὰ τοῦ «οἱ δὲ (sc. λέγουσιν)» ἀπλῶς, τὴν δ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου προτίμησιν τοῦ συγγραφέως εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ τελευταίᾳ ἀπόψει, ἣτις εἰσάγεται διὰ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος «μάλιστα δ' ἂν τις τυγχάνοι τοῦ εἰκότος».

Ὅθεν, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ περιεχόμενον δλόκληρον τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος ὑπέστη ριζικὰς μεταβολὰς ἐν τῷ Ρωμύλῳ ὑπὸ τὸ φῶς περαιτέρω τῶν πραγμάτων ἐπεξεργασίας. Εἶναι δὲ δύσκολον νὰ νοηθῇ, πῶς ὁ Πλούταρχος ἐδημοσίευσε κείμενον, τοσαύτας ἐλλείψεις τοῦ ὁποίου αὐτὸς οὗτος ἐν τῇ πράξει ἀνεγνώρισε κατόπιν.

13) 67 *Διὰ τί 'λικτώρεις' τοὺς ῥαβδούχους ὀνομάζουσι;*

1. Φυσικῇ τῷ λόγῳ, τὸ μόνον συναπτόεν πρὸς τὸ πατέρας, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸ αὐτούς.

2. Ὁρθῶς, καθ' ἡμᾶς, ἀποδίδεται τοῦτο παρὰ τῷ H. J. Rose (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 145) *patres or patricii*. Τοῦτο ἐνδεικνύει ἡ ἐν τῷ ἀντιστοίχῳ χωρίῳ τοῦ Ρωμύλου χρήσις ἀδιακρίτως ὅτε μὲν τοῦ πατρικῖος, ὅτε δὲ τοῦ πατέρες ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας.

Εἰς τὸ πρόβλημα παρέχονται ἐν συνεχείᾳ δύο λύσεις : «*πότερον* ὅτι καὶ συνέδεον τοὺς ἀκολασταίνοντας οὗτοι καὶ τῷ Ῥωμύλῳ παρηκολούθουν ἱμάντας ἐν τοῖς κόλποις κομίζοντες (τὸ δὲ δεσμεύειν «*ἀλλιγᾶρε*» λέγουσιν οἱ πολλοὶ Ῥωμαίων, οἱ δὲ καθαρεύοντες ἐν τῷ διαλέγεσθαι «*λιγᾶρε*») ; ἢ νῦν μὲν παρέγκειται τὸ κ, πρότερον δὲ «*λιτώρεις*» ἐκαλοῦντο, λειτουργοὶ τινες ὄντες περὶ τὸ δημόσιον ; ὅτι γὰρ ἤϊτον ἄχρι νῦν τὸ δημόσιον ἐν πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων νόμων γέγραπται, οὐδένα ὡς ἔπος εἰπεῖν ἔληθε».

Αἱ τούτοις ἀντίστοιχοι δύο ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψεις (26,3 κ.ἐξ.) ἔχουσιν ὡς ἀκολουθῶς : «*ἐβράδιζον* δὲ πρόσθεν (sc. Ῥωμύλου) ἔτεροι βακτηρίαις ἀνείργοντες τὸν ὄχλον, ὑπεζωσμένοι δ' ἱμάντας ὥστε συνδεῖν εὐθὺς οὓς προστάξειε. τὸ δὲ δῆσαι Λατῖνοι πάλαι μὲν λιγᾶρε νῦν δ' ἀλλιγᾶρε καλοῦσιν ὅθεν οἱ τε θραβδόχοι λικτώρεις αἶ τε θράβδοι βάκιλα καλοῦνται διὰ τὸ χοῖσθαι τότε βακτηρίαις. εἰκὸς δὲ λικτώρεις ἐντιθεμένον τοῦ κάππα νῦν ὀνομάζεσθαι, πρότερον [γὰρ] λιτώρεις, ἑλληνιστὶ δὲ λειτουργοὺς ὄντας· λήϊτον γὰρ τὸ δημόσιον ἔτι νῦν Ἑλληνες καὶ λαὸν τὸ πλῆθος ὀνομάζουσιν».

Ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἰσάγονται αἱ δύο λύσεις ἐν τῷ προβλήματι, ἡ πρώτη διὰ τοῦ «*πότερον* ὅτι», καὶ ἡ δευτέρα διὰ τοῦ «*ἢ*», συνάγεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδόλως λαμβάνει θέσιν ἐπ' αὐτῶν. Ἀντιθέτως, ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἡ πρώτη ἀποψὶς πρέπει νὰ νοηθῇ παριστωμένη ὥς τι κοινῇ ὁμολογημένον, ἡ δὲ δευτέρα, εἰσαγομένη διὰ τοῦ «*εἰκὸς δέ*», φαίνεται ὅτι ἐκφράζει ἰδιαιτέραν, προσωπικὴν γνώμην, ἐπιφύλαξιν θὰ ἐλέγομεν τοῦ Πλουτάρχου, ἔναντι τῆς πρώτης ἀπόψεως, ἥτις, ἐν τούτοις, θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡ ὀρθή¹, εἰ καὶ οὐχὶ ἀνεκδοιάστως². Ἄν ἡ πρώτη εἶναι ὀρθή, ἡ δευτέρα ἀποψὶς εἶναι ἀστήρικτος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ προέχον ἐναυθῆ. Σημειωτέον, ἐπὶ τούτοις, ὅτι ὁ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις μνημονεύμενος τ. «*λιτώρεις*» εἶναι, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Rose (ἐνθ' ἄνωτ.), «*purely imaginary*», ἀλλὰ τὸ δι' ἡμᾶς σπουδαῖον εἶναι ὅτι τὸ σφάλμα ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

Διαφοραὶ οὐσίας, αἰτίνες ἐνδεικνύουσιν, τοῦλάχιστον μέχρι τινός, τὰς δευτέρας φροντίδας τοῦ Πλουτάρχου, εἶναι ἱκαναί, ὧν ἀξιολογώτεραι εἶναι ἡ περὶ τῶν «*θραβδόχων*» : Αἴτ. Ρωμ. «*παρηκολούθουν*», Ρωμύλ. «*ἐβράδιζον πρόσθεν*», ἡ περὶ τῶν «*λιγᾶρε*—*ἀλλιγᾶρε*» : Αἴτ. Ρωμ. «*οἱ καθαρεύοντες ἐν τῷ διαλέγεσθαι*—*οἱ πολλοὶ Ῥωμαίων*», Ρωμύλ. «*πάλαι—νῦν*», καὶ ἡ περὶ

1. Βλ. H. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 198.

2. Περὶ τῶν προβαλλομένων ἐνδοιασμῶν τούτων, οὔτινες ἔχουσι διάφορον ἢ ἡ ἐπιφύλαξις τοῦ Πλουτάρχου ἀφετηρίαν βλ. A. Ernout—A. Meillet, ἐνθ' ἄνωτ., ἐν λ. *lictor* : «*Les Romaines ne séparaient pas lictor de ligäre... mais l'usage des lictors semble venir d'Etrurie ; et les explications proposées peuvent être des étymologies populaires*».

τοῦ «*λῆτον*» : Αἴτ. Ρωμ. «*ἐν πολλοῖς τῶν Ἑλλήνων νόμων γέγραπται*», Ρωμύλ. «*Ἑλληνες... ὀνομάζουσιν*». Προσθῆκαι ἐν τῷ Ρωμύλῳ εἶναι ἐλάχιστα καὶ ἀσήμαντοι, οἷον «*λαὸν τὸ πλῆθος ὀνομάζουσιν*».

Ἡ ἐν γένει κατασκευὴ τοῦ λόγου καὶ μέχρι τινὸς ἢ ἐπὶ μέρους φράσεις εἶναι ἰσχυρῶς ὅμοιαι ἐν τοῖς παραλλήλοις τούτοις χωρίοις.

Κατόπιν πάντων τούτων, ὥς φαίνεται, δὲν ἀριστάμεθα τῆς ἀληθείας δεχόμενοι ὅτι ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἔχομεν τὰς προαχθείσας πῶς ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεις τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς χωρίον εἶναι τι ἀνώτερον τῶν ἀπλῶν σημειώσεων.

14) 68 *Δία τί κύνα θύουσιν οἱ Λούπερκοι (Λούπερκοι δ' εἰσὶν οἱ τοῖς Λουπερχαλίοις γυμνοὶ διαθέντες ἐν περιζώμασι καὶ καθικνούμενοι σκύτει τῶν ἀπαντώντων);*

Ἐκ τῶν τεσσάρων λύσεων τοῦ προβλήματος, αἱ τρεῖς πρῶται εὐρίσκονται ἐν ἀντιστοιχίᾳ πρὸς ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψεις, εἶναι δὲ αἱ λύσεις αὗται : «*πότερον* ὅτι καθαρός ἐστι τῆς πόλεως τὰ δρώμενα ; καὶ γὰρ τὸν μῆνα *Ῥεβρουάριον* καλοῦσι καὶ νῆ Δία τὴν ἡμέραν ἐκείνην *Ῥεβράτην*», καὶ *Ῥεβράτιον* τὸ Ῥεβρουάριον ἡθελε καθικνεῖσθαι, τοῦ ὅγματος τὸ καθαίρειν σημαίνοντος ; τῷ δὲ κυνὶ πάντες ὡς ἔπος εἰπεῖν Ἑλληνες ἐχρῶντο καὶ χρῶνται γὰρ μέχρι νῦν ἔτι οἱ σφαγῖα πρὸς τοὺς καθαροὺς ; καὶ τῇ Ἑκάτῃ σκυλάκῃ μετὰ τῶν ἄλλων καθαροῶν ἐκφέρουσι καὶ περιμάττουσι σκυλακίοις τοὺς ἀγνισμοὺς δεομένους, περισκυλακισμὸν τὸ τοιοῦτο γένος τοῦ καθαροῦ καλοῦντες ; ἢ λύκος μὲν ὁ λυμπός ἐστι καὶ Λύκαια τὰ Λουπερχαλῖα, λύκος δὲ κύων πολέμιος καὶ διὰ τοῦτο θύεται τοῖς Λυκαίοις ; ἢ ὅτι τοὺς Λουπέρκους ὕλακτοῦσι καὶ παραλυποῦσιν οἱ κύνες ἐν τῇ πόλει διαθέντας ;»

Ἐν τῷ Ρωμύλῳ ὁ Πλούταρχος, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν ἐν Ρώμῃ καθιερωθεισῶν ἑορτῶν μετὰ τὴν ἔνωσησιν Ῥωμαίων καὶ Σαβίνων, πραγματεύεται διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἑορτῆς τῶν Λουπερχαλίων. Δοθέντος δὲ ὅτι τὸ θέμα ἐκεῖ εἶναι γενικώτερον, πολλὰ τῶν γραφομένων δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἰδιάζουσαν τινα σημασίαν διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα, διὸ καὶ παραλείπονται.

Πρὸς τὰς τρεῖς λύσεις τοῦ προβλήματος ἀντιστοιχοῦσι τρεῖς ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψεις κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπὶ μέρους διάρθρωσιν, ἥτοι (21,10) : «*τὸν δὲ κύνα φαίη τις ἄν, εἰ μὲν ἢ θυσία καθαρός ἐστι, θύεσθαι καθαροῖα χρωμένων αὐτῷ. καὶ γὰρ Ἑλληνες ἐν τε τοῖς καθαροῖσι σκυλάκας ἐκφέρουσι καὶ πολλὰ χροῦνται τοῖς λεγομένοις περισκυλακισμοῖς ; εἰ δὲ τῇ λυκαίνῃ χαριστήρια ταῦτα καὶ τροφεῖα καὶ σωτήρια Ῥωμύλον τελοῦσιν, οὐκ ἀτόπως ὁ κύων σφάττεται ; λύκοις γὰρ ἐστὶ πολέμιος ; εἰ μὴ νῆ Δία κολάζεται τὸ ζῶον ὡς παρενοχλοῦν τοὺς Λουπέρκους ὅταν περιθέωσι*». Πρὸς τὰ περὶ «*καθαροῦ*» ἐν τῇ πρώτῃ λύσει

τοῦ προβλήματος εὐρίσκονται ἀντίστοιχα ἱκανῶς ἀνωτέρω ἐν τῷ Ρωμύλῳ (21,4), ἐνθα ἄρχεται ὁ λόγος περὶ τῶν Λουπερχαλίων : «τὰ δὲ Λουπερχάλια τῷ μὲν χρόνῳ δόξειεν ἂν εἶναι καθάρσια· δοῖται γὰρ ἐν ἡμέραις ἀποφράσι τοῦ Φεβρουαρίου μηνός, ὃν καθάρισον ἂν τις ἐξημερεύσει, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸ παλαιὸν ἐκάλουν Φεβράτην». Τὰ δ' ἁμέσως ἐπιφερόμενα σχετίζονται πρὸς τὴν δευτέραν λύσιν τοῦ προβλήματος : «Τοῦνομα δὲ τῆς ἐορτῆς ἑλληνιστὶ σημαίνει Λύκαια». Βραχὺ περαιτέρω (21,5 κ.ἑξ.) ὁ λόγος περὶ τῶν Λουπέρκων, περὶ ὧν ἔγραψεν ὁ Πλούταρχος ὅλως ἐν ἀρχῇ, ἐν τῇ θέσει τοῦ προβλήματος. Μεταξὺ δὲ τῶν πολλῶν, ἅτινα περὶ τούτων παραδίδονται ἐν τῷ Ρωμύλῳ εὐρηται καὶ τὰ ἀντίστοιχα πρὸς τὰ ἐν τῇ θέσει τοῦ προβλήματος (αὐτόθι, 7) : «διαθέουσιν (sc. Λούπερκοι) ἐν περιζώμασι γυμνοί, τοῖς σκύτεσι τὸν ἐμποδὼν παίοντες».

Σημειωτέον ὅτι περὶ τῶν Λουπερχαλίων καὶ ἐν ἄλλῳ προβλήματι (Αἴτ. Ρωμ. 111 τέλ.) διέλαβε παρεμπιπτόντως δι' ὀλίγων ὁ Πλούταρχος : «αὐτοὶ δὲ Ῥωμαῖοι τοῖς Λυκαίοις, ἃ Λουπερχάλια καλοῦσιν, ἐν τῷ καθαρσίῳ μηνὶ κύνα θύουσιν». Ὁμοίως καὶ ἐν ἄλλοις Βίοις ἐπραγματεύθη ὁ συγγραφεὺς περὶ τοῦ θέματος, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τῆς αὐτῆς, ὥς ἐν τῷ Ρωμύλῳ, πληρότητος¹. Ἐκ τῶν ἐκεῖ παραδιδόμενων συναφῇ πρὸς τὰ παρατεθέντα ἀνωτέρω χωρία εἶναι τὰ ἑξῆς : Ἀντών. 12,1 κ.ἑξ. ἦν μὲν γὰρ ἡ τῶν Λυκαίων ἐορτὴ Ῥωμαίοις ἦν Λουπερχάλια καλοῦσι... διαθέουσι δὲ τῶν εὐγενῶν νέοι πολλοὶ καὶ τῶν ἀρχόντων ἀληλμυμένοι λίπα, σκύτεσι λασίοις καθικνούμενοι μετὰ παιδιᾶς τῶν ἐντυχανόντων.

Καῖς. 61,1 κ.ἑξ. ἦν μὲν γὰρ ἡ τῶν Λουπερχαλίων ἐορτὴ, περὶ ἧς πολλὰ γράφουσιν... καί τι καὶ προσήκει τοῖς Ἀρκαδικοῖς Λυκαίοις. τῶν δ' εὐγενῶν νεανίσκων καὶ ἀρχόντων πολλοὶ διαθέουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν γυμνοί, σκύτεσι λασίοις τοὺς ἐμποδὼν ἐν παιδιᾷ καὶ γέλῳ παίοντες.

Νομ. 19,8 ὁ μὲν Φεβρουάριος οἶον καθάριος ἂν τις εἴη· καὶ γὰρ ἡ λέξις ἔγγιστα τοῦτο σημαίνει... τότε, καὶ τὴν τῶν Λουπερχαλίων ἐορτὴν εἰς τὰ πολλὰ καθαριῶν προσεικυῖαν τελοῦσιν.

Ὅτι μόνον ἐν τῷ πρώτῳ τῶν τεσσάρων τούτων χωρίων γίνεται λόγος περὶ κυνός, οὐδὲν ἰδιαιτέτως σημαίνει, δοθέντος ὅτι τὸ ἐν ᾧ τὸ χωρίον πρόβλημα ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀπὸ κυνός ἀποχὴν τοῦ ἱερέως, ἄξιον δὲ προσοχῆς εἶναι ὅτι, ἐν πᾶσιν, πλὴν τοῦ τελευταίου, τὰ Λουπερχάλια συνάπτονται πρὸς τὰ Λύκαια, ὥς τοῦτο συμβαίνει καὶ ὁπουδήποτε ἀλλαχὺ γίνεται παρὰ Πλούταρχῳ περὶ Λουπερχαλίων λόγος, ἦτοι ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς καὶ τῷ

1. Παρὰ H. J. Rose, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 198 ἀναγινώσκεται σχετικῶς : «The subject is handled fully... Anton. 12». Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα.

Ρωμύλῳ. Ἡ συνάφεια αὕτη βεβαίως εἶναι ἐσφαλμένη¹, ἀλλὰ τὸ προέχον εἶναι ὅτι τὸ δις ἐν τοῖς Αἰτίοις, ἐπὶ σπουδαίου δέ, κατὰ τὸν συγγραφέα, σημείου σφάλμα ἐπαναλαμβάνεται τοσάκις ἐν τοῖς Βίοις καὶ διὰ καὶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

Προσθῆκαι γενικώτεραι ἐπὶ τοῦ θέματος ἐν τῷ Ρωμύλῳ στεροῦνται δι' ἡμᾶς σημασίας. Αἱ ἱκαναὶ δέ, ὡς εἰκός, ἐν τοῖς ἀνωτέρω παρατεθεῖσι τοῦ βίου τούτου χωρίοις προσθῆκαι, ὡς ἡ περὶ «ἀποφράδων» ἡμερῶν τοῦ Φεβρουαρίου, δὲν ἐνέχουσιν ἰδιαίτουσαν ἀξίαν. Σπουδαιότεραι πρέπει νὰ εἶναι παραλείψεις ἐνταῦθα, ἀλλ' αὗται εἶναι ἐλάχιστα, ὡς πρὸς δὲ τὰ περὶ τῆς Ἑκάτης παραλειπόμενα πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἶχεν αὐτὰ ἐν νῷ ὁ Πλούταρχος γράφων ἐν τῷ Ρωμύλῳ : «*τοῖς λεγομένοις περισκυλακισμοῖς*». Διαφοραὶ οὐσίας, ἐξ ἄλλου, παρατηροῦνται ὁμοίως ἐλάχιστα, ὧν μνημονευτέα : Αἴτ. Ρωμ. *τὴν ἡμέραν ἐκείνην* 'φεβράτην' (sc. καλοῦσι), Ρωμύλ. *τὴν ἡμέραν ἐκείνην* τὸ παλαιὸν ἐκάλουν *Φεβράτην*. Ἐπομένως, ἡ μεταξὺ Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ Ρωμύλου ἐνταῦθα ὁμοιότης εἶναι ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα ἐξαιρετῶς ἰσχυρά. Ἀναλόγως συμβαίνει καὶ περὶ τῶν ἐξ ἄλλων Βίων παρατεθέντων ἀνωτέρω χωρίων, ἅτινα κυρίως συμπληροῦσι καὶ διασαφροῦσι σημεῖα τῆς θέσεως τοῦ προβλήματος ἢ τῆς πρώτης λύσεως αὐτοῦ, δὲν ἀφορῶσι δέ, ὡς ἐκ τῶν λεχθέντων ἐν τοῖς ἔμπροσθεν προκύπτει, εἰς τὴν βάσιν τοῦ προβλήματος. Ἐκ τῶν συμπληρώσεων τούτων μνημονευτέα ἡ ἐν τῷ Νομῷ : «*ἡ λέξις* (sc. Φεβρουαρίου) *ἔγγιστα τοῦτο* (sc. τὸ εἶναι καθάριστον) *σημαίνει*», ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ ἐν τῷ Ἀντωνίῳ εἰς τεταραγμένον μέρος τῆς πρώτης λύσεως τοῦ προβλήματος ἀναφερομένη : «*σχύτεσι λασίοις καθιναλούμενοι μετὰ παιδίας τῶν ἐντυχανόντων*». Πρέπει δὲ νὰ λεχθῇ ὅτι περὶ τοῦ μέρους τούτου ὁ H. J. Rose (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 198) ὑπέθεσε *lacunam*², τοῦτο δὲ δυνατόν νὰ προσέρχεται ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ συγγραφέως.

Ἐπὶ τούτοις, παρατηρητέον ὅτι, ὡς εἰσάγονται αἱ λύσεις ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς, οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῶν λαμβάνει θέσιν ὁ συγγραφεύς, ἀναλόγως δ' ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν ταῖς ἀντιστοιχοῖς ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἀπόψεσιν.

Κατὰ ταῦτα πάντα, τὰ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς λεγόμενα ἀνταποκρί-

1. Τὸ ἐν τῷ Καίσαρι, ἐνθ' ἄνωτ., περιοριστικὸν τι ἀναφέρεται, ὡς νομίζομεν, οὐχὶ εἰς τὸ *Λυκαίους* ἀλλὰ εἰς τὸ *Ἀρχαδίκοις* καί, ἐπομένως, δὲν περιορίζει τὴν συνάφειαν καθαντὸ μεταξὺ τῶν ὄρων *Λουπερκάλια* καὶ *Λύκαια*, ὡς αὕτη γίνεται καὶ ἐνταῦθα δεκτὴ παρὰ Πλούταρχῳ. Ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα οὕτως ἔχει διδάσκουσι τὰ ἐν τῷ Ρωμύλῳ περὶ Λουπερκάλιων ἀναγνωσκόμενα (20,4) : «*τοῦνομα δὲ τῆς ἐορτῆς ἑλληνιστὶ σημαίνει Λύκαια, καὶ δοκεῖ διὰ τοῦτο παμπάλαιος ἀπ' Ἀρχαίων εἶναι τῶν περὶ Ἑξάνδρον*».

2. Ὡς ὁ Rose λέγει καὶ πολλαχόθεν προκύπτει, τὸ φαινόμενον εἶναι κοινὸν ἐν τοῖς Ἑθίοις.

νονται κατὰ βάσιν ἐνταῦθα πρὸς τὰ πολλαχοῦ τῶν Βίων, εἰδικώτερον δὲ ἡ μεταξὺ Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ Ρωμύλου ὁμοιότης ἐνταῦθα εἶναι ἰδιαζόντως πολλαπλῇ καὶ ἰσχυρά, καίτοι τὸ ὅλον ἐν τῷ Ρωμύλῳ χωρίον εἶναι μακρότατον. Ἡ ὁμοιότης δὲ αὕτη δὲν ἐνισχύει τὴν γνώμην ὅτι τὰ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς ἐνταῦθα εἶναι ἀπλᾶι σημειώσεις. Τὸ δυσχερές, ἐν τούτοις, τῆς φράσεως ἄγει εἰς τὴν σκέψιν ὅτι ἔλειπεν ἐνταῦθα ἡ τελικὴ ἐπεξεργασία.

15) 85 *Διὰ τί τὰς γυναῖκας οὐτ' ἀλεῖν εἶων οὐτ' ὀψοποιεῖν τὸ παλαιόν;*

Ἐν συνεχείᾳ παρέχεται μία λύσις τοῦ προβλήματος : «*ἢ τὰς συνθήκας διαμνημονεύοντες, ὡς ἐποίησαντο πρὸς τοὺς Σαβίνους ; ἐπεὶ γὰρ ἤρπασαν ἰὰς θυγατέρας αὐτῶν εἴτα πολεμήσαντες διηλλάγησαν, ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμολογίαις καὶ τοῦτ' ἐγράφη, μητ' ἀλεῖν ἀνδρὶ Ῥωμαίῳ γυναῖκα μῆτε μαγερεύειν*».

Ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ἐπιχειρουμένης ἐρμηνείας τῆς λ. *Ταλάσιος*, ἐπιφέρονται εἰς τελευταίαν περὶ τούτου ἄποψιν τὰ ἄλλαχού (σ. 304) παρατεθέντα, ταῦτα δὲ εὐρίσκονται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὴν ἀνωτέρω λύσιν τοῦ προβλήματος, συμπληροῦντα ταύτην. Ἡ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χωρίοις παρεχόμενη αἰτιολογία εἶναι καὶ φραστικῶς ἰδιαζόντως ὁμοία, ἡ δὲ ἀποφυγὴ μνείας ἐν τῷ Ρωμύλῳ τῆς ἀρπαγῆς τῶν γυναικῶν ἀποδοτέα, ὥς φαίνεται, εἰς τὸ ὅτι ὀλίγον προηγουμένως ἐν τῇ πρώτῃ καὶ τῇ δευτέρᾳ περὶ τοῦ Ταλασίου ἀπόψει ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀρπαγῆς ταύτης.

Ἡ μόνη ἀξιοσημείωτος διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐν τῷ προβλήματι, ὥς εἰσάγεται ἡ λύσις, δὲν προκύπτει ὅτι ὁ συγγραφεὺς λαμβάνει θέσιν ἐπ' αὐτῆς, ἐνῶ ἄλλως συμβαίνει ἐν τῷ Ρωμύλῳ.

16) 87 *Διὰ τί τῶν γαμουμένων αἰχμῇ δορατίου τὴν κόμην διακρίνουσιν;*

Ἐκ τῶν τεσσάρων λύσεων τοῦ προβλήματος μόνον ἡ πρώτη πλήρως ἔχει ἀντίστοιχον ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψιν, εἶναι δὲ αὗται, ἡ λύσις καὶ ἡ ἄποψις : Αἴτ. Ρωμ. *ἄρα σύμβολόν ἐστι τοῦτο τοῦ βίᾳ καὶ μετὰ πολέμου γαμηθῆναι τὰς πρώτας ;* Ρωμύλ. 15,7 *ἔνιοι δὲ λέγουσι καὶ τὸ τὴν κόμην τῆς γαμουμένης αἰχμῇ διακρίνεσθαι δορατίου σύμβολον εἶναι τοῦ μετὰ μάχης καὶ πολεμικῶς τὸν πρώτον γάμον γενέσθαι περὶ ὧν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς Αἰτίοις εἰρήκαμεν.* Ὁμοίως ἀντίστοιχος εἶναι ἡ αἰτιολογία οὐσιαστικῶς τῆς τετάρτης λύσεως τοῦ προβλήματος πρὸς τὴν τρίτην αἰτιολογίαν τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Ρωμύλου τῆς ἄλλαχού ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ παρεχόμενης, ἥτοι Αἴτ. Ρωμ. *Ἦρας δ' ἱερὸν τὸ δόρυ νερόμισται, καὶ τῶν ἀγαλμάτων αὐτῆς δόρατι στηρίζεται τὰ πλεῖστα καὶ Κυρτίς ἡ θεὸς ἐπωνόμασται ; τὸ γὰρ δόρυ 'κύρην' ἐκάλουν οἱ παλαιοί.* Ρωμύλ. 29,1 *οἱ δὲ τὴν αἰχμὴν ἢ τὸ δόρυ τοὺς παλαιοὺς κύρην ὀνομάζειν, καὶ Κυρτίδος Ἦρας ἄγαλμα καλεῖν ἐπ' αἰχμῆς ἰδρυμένον.*

᾽Ὡς πρὸς τὴν λύσιν καὶ τὴν ἀποψιν παρατηρητέα ἡ παρὰ τὴν οὐσιαστικὴν ταυτότητα καὶ ἡ φραστικὴ ἰδιαζόντως ἰσχυρὰ ὁμοιότης. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα εἶναι ἰδιαίτερος ἐνταῦθα ἀξιόλογα, καθόσον ἐν τῇ ἀπόψει ἐπιφέρεται τὸ «περὶ ὧν ἐπὶ πλεόν ἐν τοῖς Αἰτίοις εἰρήκαμεν». Ἐπομένως, διὰ τοῦ «ἐπὶ πλεόν» δὲν εἶναι δυνατόν νὰ νοῆται περαιτέρω καὶ φραστικῶς ἔστω ἀνάπτυξις τοῦ θέματος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ λύσει, ἀλλὰ πρέπει νὰ νοῶνται ἄλλαι λύσεις τοῦ προβλήματος, ὥς ὁ Πλουτάρχος εἶχεν ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ γράφων τὸν βίον τοῦ Ρωμύλου, δὲν παρέθηκε δὲ ταύτας ἐν αὐτῷ ὥς μὴ σχετιζομένας πρὸς τὰ περὶ Ταλασίου καὶ Ἀρπαγῆς τῶν Σαβίνων γυναικῶν ἐκεῖ λεγόμενα, ἡρκέσθη δὲ εἰς τὴν παραπεμπτικήν, οὕτως εἰπεῖν, σημείωσιν ταύτην, ἥτις καθίστατο καὶ ἄλλως καὶ διὰ τὸ ἐν τῇ ἀπόψει «ἔτιοι δὲ λέγουσι» ἀναγκαῖα. Οὕτως, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀμφοτέρω τὰ χωρία ἔχουσιν, παρὰ τὴν φαινομένην δυσαρμονίαν, πᾶσαν τὴν ἐπιθυμητὴν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἀριότητα.

Ἐπὶ τούτοις, ἀγόμεθα εὐλόγως εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὰ ἄλλα ἀναλόγου ὁμοιότητος χωρία τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ τοῦ Ρωμύλου συνετάχθησαν ὑπὸ ἀναλόγους συνθήκας.

᾽Ὡς πρὸς τὰ δύο ἄλλα παρὰλληλα μέρη σημειωτέα ἡ ἐν τῷ Ρωμύλῳ προσθήκη «τὴν αἰχμὴν» καὶ ἡ ἐν τῷ προβλήματι διὰ τοῦ «πλεῖστα» ἐπερχομένη, ἥτις ὅμως εἶναι μᾶλλον φραστικὴ, καθιστῶσα συγκεκριμένον τὸ ἀορίστως λεγόμενον ἄντιστοιχῶς ἐν τῷ Ρωμύλῳ¹. Ὅπως δὲ ποτε, αἱ διαφοραὶ αὐταὶ εἶναι ὅλως ἐπὶ μέρους. Κοινή, κατ' οὐσίαν, βάσις ἀμφοτέρων τῶν χωρίων τούτων εἶναι ἡ ἐπωνυμία Κυρίως, αὕτη δ' ἐν μὲν τῷ προβλήματι ἐκφέρεται ὡς συμπέρασμα, ἐν δὲ τῷ Ρωμύλῳ πρόκειται ὡς τὸ αἰτιολογητόν.

Κατὰ ταῦτα, τὰ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς καὶ τῷ Ρωμύλῳ ἐνταῦθα λεγόμενα καθόλου βαίνουνσι παραλλήλως².

17) 87 (τέλ.) «διὸ καὶ φασὶ Κυρίων ὀνομασθῆναι τὸν Ἐννάλιον».

Πρὸς ταῦτα παραβλητέα τὰ ἐν τῷ Ρωμύλῳ (29,1) *τὴν δὲ γενομένην ἐπωνυμίαν τῷ Ῥωμύλῳ τὸν Κυρίων οἱ μὲν Ἐννάλιον προσαγορεύουσιν· οἱ δ' ὅτι καὶ τοὺς πολίτας Κυρίτας ὠνόμαζον*. Παρέχονται ἐφεξῆς καὶ ἄλλαι αἰτιολογίαι, ἐν αἷς καὶ ἡ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σ. 320) παρατεθεῖσα. Ταῦτα δ' ἔχουσιν, ὥς θὰ προσεδόκα τις. Ἐν τῷ Ρωμύλῳ, τοῦ λόγου ὄντος, μετὰ

1. Σχετικῶς πρὸς τοῦτο ὁ H. J. Rose, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 205 παρατηρεῖ: «the only statue which we are certain carried a spear is that of Juno Sispes or Sospita, though it is likely that Juno Quiritis was similarly represented». Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τοῦτο, δὲν εἶναι τὸ προέχον.

2. Κατὰ τὸν Rose, ἔνθ' ἄνωτ., ἡ ἀκριβὴς σημασία τοῦ ἐθίμου δὲν ἔχει καθορισθῆ. Περὶ τοῦ ἐθίμου ἐν γένει, τῆς hasta cælibaris βλ., πλὴν ἄλλων, J. Marquardt, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 46.

τὴν δυσεξήγητον ἐξαφάνισιν αὐτοῦ, περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ ἐπωνυμίας *Κυρῖνος*, παρατίθεται ὁ Πλούταρχος πᾶν ὅ,τι ἐξαίρων αὐτὸν ἐγνώριζε σχετικῶς. Ἀντιθέτως, ἐν τῷ προβλήματι γίνεται περὶ τούτου λόγος παρεμπιπτόντως, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω. Ἄρα δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαῖκοις ἔλλειψιν τινα ὡς πρὸς ταῦτα. Παρατηρητέον, ἐπὶ τούτοις, ὅτι τὸ ἐν τῷ Ρωμύλῳ κείμενον φαίνεται τεταραγμένον, μνημονευτέα δὲ ἡ κατὰ δύο χειρόγραφα συμπλήρωσις τοῦ Κοραῖ καὶ τοῦ Bekker μετὰ τὸ *προσαγορεύουσιν* : «οἱ δὲ <πολίτην>, ὅτι»¹. Ὡς δ' ἔχουσι αἱ περιέχουσαι τὴν ἐπωνυμίαν δύο περικοπαί, δὲν εὐρίσκονται ἐν πλήρει ἀντιστοιχίᾳ².

18) 88 *Ἰδιὰ τί τὸ τελούμενον εἰς θέας Λοῦκαρ καλοῦσιν ; ἢ ὅτι πολλὰ ἔστιν ἄλση περὶ τὴν πόλιν ἀνειμένα θεοῖς, ἃ καλοῦσι 'λούκους'...*;

Πρὸς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς λύσεως τοῦ προβλήματος παραβλητέον χωρίον ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ἔνθα, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς ὀνομασίας τῶν μετὰ τὴν ἔνωσιν Ρωμαίων καὶ Σαβίνων κατασταθεισῶν φυλῶν, ἀναγινώσκονται καὶ ταῦτα (20,2) : «τοὺς δὲ Δουκερήνης διὰ τὸ ἄλσος εἰς ὃ πολλοὶ καταφυγόντες ἀσυλίας δεδομένης τοῦ πολιτεύματος μετέσχον τὰ δ' ἄλση λούκους ὀνομάζουσιν».

Ὡς εἶναι φανερόν, πλήρης ἀντιστοιχία μεταξὺ τῶν δύο χωρίων δὲν ὑπάρχει. Ἡ δὲ παρατηρουμένη διαφορά ὡς πρὸς τὴν παρεχομένην ἐρμηνείαν τοῦ ὄρου «λούκους» δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς οὐσιαστικῶς ἐκδηλος. Περὶ τῆς ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ρωμύλου μνημονευομένης «ἀσυλίας» ἐγένετο ἀναλυτικώτερον λόγος πρότερον ἐν τῷ βίῳ τούτῳ (9,3) : «ἔπειτα τῆς πόλεως τὴν πρῶτην ἴδρυσιν λαμβανούσης ἱερὸν τι φύξιμον τοῖς ἀφισταμένοις κατασκευάσαντες, ὁ Θεοῦ Ἀσυλαίου προσηγόρευον, ἐδέχοντο πάντας». Ἐπομένως, ὁ Πλούταρχος ἐρμηνεύων, ἐν παρέργῳ δέ, τὸν ὄρον «λούκους» ἐν τῷ Ρωμύλῳ περὶ νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν μετ' αὐτοῦ συναπτομένην ἔννοιαν τῆς καθιερώσεως³. Ὅπως δὴποτε, πληρεστερά εἶναι ἡ ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαῖκοις ἐρμηνεία.

1. Βλ. ἔκδοσιν Ρωμύλου ὑπὸ B. Perrin ἐν *Plutarch's Lives*, παρὰ Loeb, τόμ. Α', ἀνατύπ. 1948, ad loc. Περὶ τῆς συμπληρώσεως βλ. τὰ παρὰ τοῦ Ἀ. Κοραῖ ἡ γεγραμμένα ἐν Πλουτάρχῳ Βίοι Παράλληλοι, μέρ. Α', Παρίσιον, 1809, σ. 378 «προσέθηκα τό, Πολίτην, λειπον παρ' ἅπασιν τοῖς πρὸ ἐμοῦ».

2. Ὅτι ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν Ρωμύλον ἀποδίδει τὴν ἐπωνυμίαν *Κυρῖνος* δεικνύεται ἐν τῷ Ρωμύλῳ 28,3, ρητῶς δ' ἐν τῷ Νομᾷ (2,4, Ziegler) *Πρόκλος... διωμόσατο Ῥωμύλον ἰδεῖν εἰς οὐρανὸν σὺν τοῖς ὀπλοῖς ἀναφερόμενον, καὶ φωνῆς ἀκούσαι κελεύοντος αὐτὸν ὀνομάζεσθαι Κυρῖνον*.

3. Περὶ τῆς συναφείας ταύτης, ἐκτὸς ἄλλων, βλ. A. Ernout-A. Meillet, ἐνθ' ἀνωτ., ἐν λ. *lucus*. Ἐν δὲ J. E. Sandys, *A Companion to Latin Studies*, Cambridge, 1921, σ. 506 βλ. ἐρμηνείαν τοῦ ὄρου «*lucus*» τὰ μάλιστα ἀναποκρινόμενην πρὸς τὴν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαῖκοις παρεχομένην.

19) 93. *‘Διὰ τί γυνὴ χρῶνται μάλιστα πρὸς τοὺς οἰωνισμοὺς;’.*

Καὶ αἱ τρεῖς λύσεις τοῦ προβλήματος ἔχουσιν ἀντιστοιχοὺς ἀπόψεις ἐν τῷ Ρωμύλῳ, αἰτιολογίαι δ’ ἐπιφέρονται μία εἰς τὴν δευτέραν καὶ δύο εἰς τὴν τρίτην λύσιν, αἵτινες εἶναι μᾶλλον μακραὶ. Εἶναι δὲ αἱ λύσεις αὗται: «*πότερον ὅτι καὶ Ῥωμύλῳ δώδεκα γῦπες ἐφάνησαν ἐπὶ τῇ κτίσει τῆς Ῥώμης; ἢ ὅτι τῶν ὀρνίθων ἥκιστα συνεχῆς καὶ συνήθης οὗτος; οὐδὲ γὰρ νεοτιτῆ γυπὸς ἐντυχεῖν ξαδίως ἔστιν, ἀλλὰ πόρρωθέν ποθεν ἐξαπίνης καταίρουσι· διὸ καὶ σημειώδης ἡ ὄψις αὐτῶν ἔστιν. ἢ καὶ τοῦτο παρ’ Ἡρακλέους ἔμαθον; εἰ λέγει ἀληθῶς Ἡρόδωρος, ὅτι πάντων μάλιστα γυνὴν ἐπὶ πράξεως ἀρχῇ φανεῖσιν ἔχαιρεν Ἡρακλῆς, ἡγούμενος δικαιοτάτον εἶναι τὸν γῦπα τῶν σαρκοφάγων πάντων· πρῶτον μὲν γὰρ οὐδενὸς ἄπεται ζῶντος οὐδ’ ἀποκτίνουσιν ἔμψυχον οὐδὲν ὡς ἀετοὶ καὶ ἰέρακες καὶ τὰ νυκτίνομα· χορῆται δὲ τοῖς ἄλλως ἀποθανοῦσιν· ἔπειτα καὶ τούτων τὰ δμοφυλα παρήσει· πετεινοῦ γὰρ οὐδεὶς ἐώρακε γῦπα γενόμενον, ὡς ἀετοὶ καὶ ἰέρακες μάλιστα τὰ συγγενῇ διώκουσι καὶ κόπτουσι. Καίτοι κατ’ Αἰσχύλον (Ἰκτέ. 226)*

‘ὄρνιθος ὄρνις πῶς ἂν ἀγνεύει φαγών;’

ἀνθρώποις τε πάντων ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀβλαβέστατός ἐστιν, οὔτε καρπὸν ἀφανίζον οὔτε φυτόν οὐδὲ ζῶον ἡμερον κακουργῶν». Ἐν συνεχείᾳ ἀναπτύσσεται γνώμη τοῦ Πλουτάρχου περὶ τῆς πιθανότητος νὰ εἶναι τὰ ἀπὸ τοῦ γυπὸς σημεῖα «*παντάσας ἀπλανῆ καὶ βέβαια*», ταῦτα δὲ σχετίζονται στενῶς πρὸς τὸ ὑπὸ ἑξέτασιν πρόβλημα, ἀλλὰ δὲν ἀποτελοῦσιν ἰδίαν τινὰ λύσιν.

Ἀξιόλογοι διαφοραὶ πραγμάτων δὲν παρατηροῦνται ἐν τῷ ἀντιστοιχῷ χωρίῳ τοῦ Ρωμύλου (9,5 x ἐξ.), ὅπερ εἶναι ἔτι μακρότερον, δι’ ἀμφότερα δὲ ταῦτα καὶ δὲν παρατίθεται τοῦτο ἐνταῦθα. Λέγονται δὲ τοσαῦτα περὶ τοῦ θέματος ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἕξ ἀφορμῆς τῆς ἔριδος τοῦ Ρωμύλου πρὸς τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ Ρέμον, ἥτις διηυθετήθη ὑπὲρ τοῦ πρώτου διὰ τῆς ἐμφανίσεως τῶν δώδεκα γυπῶν. Ὡς φυσικόν, ὑπάρχουσι προσθῆκαί τινες ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ἀλλ’ οὐχὶ ἀξιόλογοι, ὡς δύο ἐπὶ μέρους ἐκδοχαὶ περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν δώδεκα γυπῶν ἐπὶ τῇ κτίσει τῆς Ῥώμης. Παραλείψεις ἐν τῷ Ρωμύλῳ, αἵτινες πρὸς νὰ εἶναι μείζονος ἀξίας, ὡς τὸ κείμενον τοῦτο εἶναι μακρότερον, ἀξιόλογοι βεβαίως, δὲν παρατηροῦνται. Τὸ ἐν τῇ δευτέρᾳ λύσει τοῦ προβλήματος: «*Καὶ τοῦτο παρ’ Ἡρακλέους ἔμαθον*» δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῇ ἀντιστοιχῷ ἀπόψει ἐν τῷ Ρωμύλῳ, καθόσον δὲν εἶναι τοῦτο νοητὸν ἐνταῦθα ἕνεκα τῆς διαφόρου τῶν πραγμάτων διαρθρώσεως. Καὶ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ παρατίθενται τρεῖς ἀπόψεις, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς ἐν τῷ προβλήματι λύσεις, ἀλλ’ ἐν τέλει τῆς πρώτης ἀπόψεως ἀναγινώσκειται: «*διὸ καὶ νῦν μάλιστα χρῆσθαι γυνὴ Ῥωμαίους οἰωνιζομένους*», αὕτη δηλονότι ἡ πρὸς τὴν κτίσιν τῆς Ῥώμης καὶ τὸν Ρωμύλον συναπτομένη ἀποψις παριστάται

ἐνταῦθα ὡς ἡ μόνη ὁρθὴ εἰς τὸ πρόβλημα λύσις¹, αἱ δ' ἐπιφερόμεναι δύο ἀπόψεις ἀφορῶσιν εἰς τὸν γῦπα ἀπλῶς, κριθεῖσαι ὡς ἐκ τῆς διὰ τὸν Ρωμύλον σημασίας καὶ τῆς διὰ τοὺς Ρωμαίους ἱερότητος τοῦ πτηνοῦ ἀναγκαῖαι. Καταραπῆς εἶναι ἡ πρὸς ἔξαρσιν τοῦ Ρωμύλου πρόθεσις τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἐνταῦθα, περὶ ἧς διελάβομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ὡς ἐκ τούτου δέ, μεταβάλλεται καὶ ἡ σειρὰ τῶν δύο ἐπομένων ἀπόψεων, ὡς δευτέρα δηλονότι ἀποψις τίθεται ἡ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν τρίτην, οὐχὶ τὴν δευτέραν, λύσιν τοῦ προβλήματος. Μετὰ τὸν Ρωμύλον εἶναι φυσικὸν νὰ μνημονευθῇ ὁ Ἑρακλῆς ὡς χαίρων ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει γυπὸς. Διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δὲν ἔχει θέσιν ἡ πρὸς τὰ λεγόμενα τοῦ Ἡροδότου ἐπιφύλαξις, διὸ ἡ φράσις ἐν τῷ προβλήματι «*εἰ λέγει ἀληθῶς Ἡρόδωρος*» ἀντικατεστάθη δι' ἄλλης, οὕτως εἰπεῖν, ἀνωδύνου ἐν τῷ Ρωμύλῳ (9,6) : «*Ἡρόδωρος δ' ὁ Ποντικὸς ἱστορεῖ*».

Καὶ ἡ ἐπὶ μέρους διάφθορις εἶναι πολλάκις διάφορος ἐν τῷ Ρωμύλῳ, καθόσον τὰ ἐπιχειρήματα ἀπόψεώς τινος τίθενται κατὰ διάφορον ἢ τὰ ἀντίστοιχα ἐν τῇ λύσει σειράν, ἀλλὰ τοῦτο φαίνεται στεροῦμενον ἰδιαιτέρας σημασίας. Καθόλου δὲ δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι αἱ σπουδαιότεραι, τοῦλάχιστον, τῶν ἀνωτέρω μεταβολῶν ὀφείλονται εἰς τὴν ρηθεῖσαν πρόθεσιν τοῦ συγγραφέως καὶ ἄλλως δὲν εἶναι καρπὸς περαιτέρω τῶν πραγμάτων ἐπεξεργασίας.

Ἐπὶ τούτοις, σημειωτέον ὅτι ἡ λέξις καὶ ἡ φράσις τῶν δύο παραλλήλων χωρίων συνάπτονται στενότερα ὥς ἐπὶ παραδείγματος : Αἴτ. Ρωμ. *γυνὴν ἐπὶ πράξεως ἀρχῇ φανῆσιν ἔχαιρεν Ἑρακλῆς*, Ρωμ. καὶ τὸν Ἑρακλέα χαίρειν γυπὸς ἐπὶ πράξει φανέντος.

Ὡς δὲ ἡ διήγησις, ἐν τῇ τρίτῃ μάλιστα λύσει τοῦ προβλήματος, εἶναι μακρά, δικαιούμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται οὐχὶ περὶ σημειώσεων, ἀλλὰ περὶ ἐπεξεργασμένου πλήρως κειμένου, ἐφ' οὗ ἐβασίσθη ἴσως ὁ συγγραφεὺς συντάσσων τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τοῦ Ρωμύλου.

20) 101 *Διὰ τί κοσμοῦσι τοὺς παῖδας τοῖς περιδεραίοις, ἃ βούλλας καλοῦσι;* Τοῦ προβλήματος τούτου ἀκολουθοῦσι ἑξὺ λύσεις, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ἡ πρώτη ἔχει ἀντίστοιχον ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψιν, εἶναι δὲ ἡ λύσις αὕτη : «*πότερον ἐπὶ τιμῇ τῶν ἡρπασμένων γυναικῶν, ὥσπερ ἄλλα πολλὰ καὶ τοῦτ' ἐψηφίσαντο τοῖς ἐξ αὐτῶν γεννωμένοις ὑπάρχειν;*» Περὶ τοῦ σχήματος δὲ τοῦ κοσμήματος τούτου ἀξιοσημεῖωτα εἶναι τὰ ἐν τῇ ἑκτῇ λύσει τοῦ προβλήματος λεγόμενα : «*δρα μὴ καὶ τοῦτο διὰ τὴν σελήνην φοροῦσι. τὸ γὰρ φαινόμενον σχῆμα τῆς σελήνης, ὅταν ᾗ διχόμηνος, οὐ σφαιροειδὲς ἀλλὰ φακοειδὲς ἐστὶ καὶ δισκοειδὲς*».

1. Ὁ H. J. Rose, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 207, ἐκφράζει ἐνδοιασμόν τινα ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὁρθότητα αὐτῆς τῆς θέσεως τοῦ προβλήματος, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐξεταστέον ἀπλῶς, τί ἐπίστευε περὶ αὐτῆς καὶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἔτι ὁ Πλούταρχος.

Ἐν τῷ Ρωμύλῳ, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῶν πολλῶν τιμητικῶν εἰς τὰς γυναῖκας παραχωρήσεων μετὰ τὴν δι' αὐτῶν συνδιαλλαγὴν καὶ ἔνωσιν τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Σαβίνων, ἐπιφέρεται (20,4) : «*φορεῖν δὲ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τὴν καλουμένην βοῦλλαν ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὅμοιον πομφόλυγι περιδέραιόν τι καὶ περιπόρφυρον*». Ὅτι δὲ ἡ βοῦλλα ἦτο παιδικὸν κόσμημα παραδίδεται καὶ ἐν ἄλλῳ προβλήματι (53), ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς Βίοις τοῦ Πλουτάρχου, ἦτοι ἐν Ρωμ. 25,6 καὶ Σεπτ. 14,4, ἐν ἀμφοτέροις δὲ τοῖς τελευταίοις χωρίοις τοῖς συνάπτεται αὕτη πρὸς τὸ «*περιπόρφυρον*», ὡς καὶ ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ Ρωμύλου. Παρὰ τὴν προσθήκην ταύτην, μᾶλλον ἀξιοσημεῖωτος εἶναι ἄλλη ἐν αὐτῷ, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν παρὰ Η. J. Rose (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 210) εὐρισκομένην ὡς ὀρθὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος *βοῦλλα*. Ὅμως ἀμφοτέραι αἱ προσθῆκαι αὗται ἐν τῷ Ρωμύλῳ δὲν σχετίζονται καθ'αὐτὸ πρὸς τὸ πρόβλημα, διὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς παραλείψεις ἐν αὐτῷ.

Ἄλλη διαφορὰ εἶναι σπουδαιότερα. Αἱ ἐν τῷ προβλήματι λύσεις εἰσάγονται ὡς ἑξῆς : ἡ πρώτη, ὡς ἄνωτέρω, αἱ τρεῖς ἑπόμεναι διὰ τοῦ «*ῆ*», ἡ πέμπτη διὰ τοῦ «*ὀ* μὲν γὰρ οἱ περὶ Βάρρωνα λέγουσιν οὐ πιθανόν ἐστι» καὶ ἡ τελευταία διὰ τοῦ «*ὄρα μὴ*». Ἐπομένως, περὶ οὐδεμιᾶς αὐτῶν δεικνύει οἰανδήποτε προτίμησιν ὁ συγγραφεύς, καίτοι ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ τελευταία ἀνήκει εἰς αὐτόν¹. Ἀντιθέτως, φαίνεται οὗτος ἀποδεχόμενος τὴν ἐν τῷ Ρωμύλῳ ἄποψιν, ἣτις, ὡς ἐλέχθη, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν πρώτην λύσιν τοῦ προβλήματος. Τοῦτο δὲ σημαίνει ὠριμωτέραν ἐπὶ τοῦ προκειμένου σκέψιν.

Γ' — ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Ἰδωμεν νῦν, τί συνάγεται ἐκ τῆς μακρᾶς συγκριτικῆς μελέτης τῶν παραλλήλων χωρίων τούτων.

Ἐν πρώτοις, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι αἱ λύσεις ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς εἰσάγονται πᾶσαι ἀπροσώπως, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως (Αἴτ. Ρωμ. 21), ἔνθα ὑπάρχουσι χαρακτηρισμοί. Ἀντιθέτως, ἐν τῷ Ρωμύλῳ σπανιώτατα ἄποψις εἰσάγεται ἀπροσώπως, ὡς ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς Αἴτ. Ρωμ. 6, πολλὰς παριστᾶται ὥς τι βέβαιον, ὡς αἱ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς Αἴτ. Ρωμ. 53,85, συχνότερον δὲ εἰσάγεται διὰ χαρακτηρισμοῦ δηλωτικοῦ τῆς προτιμήσεως ἀπλῶς τοῦ συγγραφέως, ὡς αἱ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς Αἴτ. 31,67 (ἐν μέρει) κ. ἄλλ. Ἄλλ' ἢ ὡς πρὸς τοῦτο διαφορὰ μεταξὺ Αἰτίων Ρωμαϊκῶν καὶ Ρωμύλου δὲν

1. Βλ. Η. J. Rose, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 210, ὅπου ἰκανὰ καὶ περὶ τῆς προελεύσεως πασῶν τῶν ἄλλων λύσεων.

φαίνεται σημαίνουσα μέγα τι. Ὡς πρὸς τὰ Αἷτια δὲ προβάλλονται ἐνταῦθα τὰ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν λεχθέντα, καθ' ἃ τὸ ἐπικρατοῦν εἶναι νὰ εἰσάγωνται αἱ λύσεις ἀπροσώπως, ἀσχετῶς τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐνδεχομένης γνώμης τοῦ συγγραφέως¹. Ἀντιθέτως δ' ἐν τῷ Ρωμύλῳ ὁ συγγραφεὺς εἶναι φυσικὸν νὰ ἐπιδιώκῃ, κατὰ κανόνα, νὰ λάβῃ θέσιν τινὰ ἐπὶ τῆς εἰσαγομένης ἀπόψεως².

Ἡ διάρθρωσις εἶναι πλημμελὴς ἐν χωρίοις, ἅτινα διαφέρουσι, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἰσχυρῶς καὶ πολλαπλῶς ἀπὸ τῶν ἀντιστοιχῶν ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ὡς ἐν Αἷτ. Ρωμ. 56. Ἐν ἄλλοις χωρίοις τῆς αὐτῆς, οὕτως εἰπεῖν, κατηγορίας ἢ διαρθρώσεως εἶναι ἱκανῶς διάφορος ἐν τοῖς Αἷτιοις Ρωμαϊκοῖς ἢ ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ὡς ἐν Αἷτ. Ρωμ. 21. Ὁμοίως διάφορος συμβαίνει νὰ εἶναι ἡ διάρθρωσις καὶ ἐν χωρίοις, ἅτινα ἔχουσιν ὁμοιότητα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, ἰσχυρὰ καὶ πολλαπλῇ πρὸς τὰ ἀντίστοιχα ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ὡς ἐν Αἷτ. Ρωμ. 68, 93, ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη ἐνταῦθα εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν διάφορον ἔκτασιν ἢ τροπὴν, ἣν λαμβάνει τὸ θέμα ἐν τῷ Ρωμύλῳ, διὸ καὶ αὕτη δὲν φαίνεται ἀξιόλογος διὰ τὸ ἡμέτερον πρόβλημα.

Ὡς πρὸς τὰ πράγματα παρατηρητέον ὅτι ἰδιαζόντως διάφορος ἀπόδοσις οὐσίας εὐρίσκεται ἐν παραλλήλοις χωρίοις τῆς δευτέρας, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, κατηγορίας, ὡς ἐν Αἷτ. Ρωμ. 56, 58, εἶναι δὲ δύσκολον νὰ νοηθῇ, πῶς θὰ ἐδημοσιεύοντο τοσοῦτον διαφέροντα κείμενα παρὰ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως. Ἐνίοτε, ἐν τούτοις, ἡ διαφορὰ αὕτη ἀποδοτέα εἰς εἰδικὰς αἰτίας ἐν τῷ Ρωμύλῳ, ὡς εἶναι ὁ φιλορρωμαϊσμός τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἡ τάσις αὐτοῦ πρὸς ἀπὸ τινος ἀπόψεως ἐξαγνισμόν τοῦ πρώτου τούτου ἥρωος τῆς Ρώμης (Αἷτ. Ρωμ. 27) ἢ καὶ ἑξαρσιν τινὰ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, δὲν εἶναι δὲ ἀσχετον πρὸς τὴν τάσιν ταύτην τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνίοτε τὰ πράγματα εἶναι πληρέστερα ἐν τῷ Ρωμύλῳ καὶ προκειμένου περὶ χωρίων τῆς πρώτης κατηγορίας, ὡς ἐν Αἷτ. Ρωμ. 87 (τέλ.)³. Προσθετέον ὅτι σφάλματα, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ

1. Βλ. περὶ τούτου ἀνωτέρω, σ. 295, σημ. 4.

2. Ἐνίοτε ἡ σχετικὴ ἐκτίμησις τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἐν τῷ Ρωμύλῳ διάφορος τῆς ἐν ἄλλῳ βίῳ παρ' αὐτοῦ παρατεθείσης. Οὕτως ἐν τοῖς παραλλήλοις χωρίοις ἐν Αἷτ. Ρωμ. 31.

3. Περὶ τῶν καθόλου ἀρχῶν τοῦ Πλουτάρχου ἐν τῇ παραστάσει τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος τῶν βιογραφουμένων ἡρώων ἔχουσι γραφῇ πολλά. Δύο χωρία αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰδιαζόντως διαφωτιστικά, ἦτοι Ἀλεξ. 1, 2 κ.ἐξ. ἔνθα ἐξαίρεται ὅτι «πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ὅμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνηκροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων», ἐπιφέρεται δὲ «οὕτως ἡμῖν δοτεόν εἰς τὰ τῆς ψυχῆς σημεῖα μᾶλλον ἐνδύεσθαι, καὶ διὰ τούτων εἰδοποιεῖν τὸν ἐκάστου βίον». Διαφωτιστικώτερον ἔτι εἶναι τὸ δεύτερον χωρίον, Σόλ. 27, 1 ἔνθα, ἀντικειρομένης τῆς ἐκδοχῆς ὅτι ἡ συνάντησις Σόλωνος καὶ Κροίσου εἶναι «πεπλασμένη», παρατηρεῖται: «ἐγὼ δὲ λόγον ἐνδοξον οὕτω καὶ τοσοῦτους μάρτυρας ἔχοντα καὶ ὁ μισθόν ἐστι πρόποντα τῷ Σόλωνος ἦθαι καὶ τῆς ἐκείνου μεγαλοφροσύνης καὶ σοφίας ἄξιον, οὐ μοι δοκῶ προῆρσθαι χρονι-

ἦττον, σπουδαῖα ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς ἐπαναλαμβάνονται καὶ ἐν τῷ Ρωμύλῳ, εὐρίσκονται δ' ἐν χωρίοις τῆς πρώτης κατηγορίας, ὡς ἐν Αἰτ. Ρωμ. 6, 35, 53, 68, εἶναι δηλονότι σφάλματα τοῦ συγγραφέως, μὴ ἐνισχύοντα τὴν ἀποψιν ὅτι τὰ Αἷτια Ρωμαϊκὰ εἶναι ἀπλῶς σημειώσεις¹. Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτον ὅτι καὶ ἐν χωρίοις τῆς δευτέρας κατηγορίας παρατηροῦνται, εἰ καὶ σπανιώτερον, τοιαῦτα κοινὰ σφάλματα, ὡς ἐν Αἰτ. Ρωμ. 67.

Ὡς πρὸς τὴν φράσιν ἣ καὶ γενικώτερον τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου δύο τινὰ εἶναι ἰδιαζόντως ἀξιοσημείωτα. Ὑπάρχουσι χωρία ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς καὶ διὰ καὶ ἀνήκοντα εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν, ὡς ἐν Αἰτ. Ρωμ. 68, τῶν ὁποίων τὸ ἰδιαιτέρως περὶ τὴν φράσιν δυσχερὲς μὴνυῖ ἐλλειψιν τῆς τελικῆς ἐπεξεργασίας, ἃν δὲν ὀφείλῃται εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν αὐτῶν². Ἰκανὰ εἶναι, ἕξ ἄλλου, τὰ χωρία τῆς αὐτῆς κατηγορίας, ὡς ἐν Αἰτ. Ρωμ. 35, 93, ἐν οἷς ἡ διήγησις εἶναι μακρά, συνάπτεται δὲ αὕτη στενῶς πρὸς τὴν τῶν ἀντιστοίχων ἐν τῷ Ρωμύλῳ χωρίων. Εἶναι δὲ ὅλως ἄπορον, πῶς εἶναι δυνατόν χωρία τοιαῦτα νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἀπλᾶ σημειώσεις.

Δ' — ΚΑΘΟΛΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἐπικουρούμενοι σπουδαίως ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους διαπιστώσεων τούτων καὶ λαμβάνοντες, κατὰ τὸ δυνατόν, ὑπ' ὅψιν πάντα τὰ ἐκ τῆς συγκριτικῆς

κοῖς τισι λεγομένοις *καοσίον*, οὗς *μυρίοις διορθοῦντες ἄχρι σήμερον εἰς οὐδὲν αὐτοῖς ὁμολογούμενον δύνανται καταστήσαι τὰς ἀντιλογίας*». Περὶ τούτων βλ. καὶ H. L. Tracy, Notes on Plutarch's biographical method, Class. Journ., τόμ. ΛΖ', 1942, σ. 213 κ.ξ., ἔνθα σχετικὴ βιβλιογραφία. Τὴν νεωτάτην μελέτην τοῦ C. Theander, Plutarch und die Geschichte, Bull. Soc. Lettr. Lund, 1950-1951, σ. 1-86 δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδω.

1. Ἐντεῦθεν ἀποβάλλει μέχρι τινός, τοῦλάχιστον, τὴν ἀξίαν αὐτῆς ἡ περὶ τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν σχετικὴ παρατήρησις τοῦ Babbitt, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 4: «Critics lay stress on a few mistakes which Plutarch made in interpreting Latin..., but against them must be set the unnumbered instances in which he is right».

2. Ὡς παρατήρησεν ὁ Babbitt (ἔνθ' ἄνωτ., σ. 5), ἡ χειρόγραφος παράδοσις τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν εἶναι καλὴ. Πλείονα βλ. ἐν τῇ κυρίᾳ περὶ τοῦ θέματος μελέτῃ τοῦ J. B. Titchener, The Manuscript-Tradition of Plutarch's *Ætia Græca et Ætia Romana*, ἐν The University of Illinois Studies in Language and Literature, τόμ. Θ', 1924· ἐπίσης βλ. τοῦ αὐτοῦ ἐν Plutarchi *Moralia*, τόμ. Β', 1935, σ. XXIV κ. σ. 273· ὁμοίως βλ. Sieveking ἐν τῇ αὐτῇ ἐκδόσει, τόμ. Γ', 1929, σ. XXIII. Ἡ καλὴ χειρόγραφος παράδοσις δὲν ἀποκλείει βεβαίως διορθώσεις τοῦ κατεμένου παρὰ βυζαντινῶν λογίων, ὡς τοῦ Πλανούδη, (περὶ τούτου βλ. Titchener, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σ. 273) ἢ συμπληρώσεις χασμάτων ὑπ' ἀντιγραφῶν τῆς αὐτῆς περιόδου (περὶ τούτου βλ. F. W. Hall, A Companion to Classical Texts, Ὁξφόρδη, 1913, σ. 187, ἔνθα καὶ χαρακτηριστικὸν σημεῖωμα βυζαντινοῦ ἀντιγραφῆς).

μελέτης δεδομένα ἀγόμεθα εἰς τὰς ἀκολούθους γενικὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἡμέτερον πρόβλημα παρατηρήσεις. Ἐπὶ συνόλου 113 ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς προβλημάτων ὑπάρχουσιν 20 τοιαῦτα παράλληλα χωρία, ἀνήκοντα εἰς 18 προβλήματα, ἥτοι τὸ ἐν ἕκτον σχεδὸν τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ αὐτῶν. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων οὐδὲ ἐν ἀνευρίσκεται αὐτούσιον ἐν τῷ Ρωμύλῳ, τοῦτο δὲ οὐδόλως εἶναι δυσεξήγητον. Ἐκ τούτων 13 ἀνήκουσιν εἰς τὴν πρώτην, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, κατηγορίαν, ἥτοι Αἴτ. Ρωμ. 6, 29, 33, 35, 35 (ἀρχ.), 53, 68, 85, 87, 87 (τέλ.), 88, 93, 101. Τὰ ὑπόλοιπα 7 ἀνήκουσιν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, ἥτοι Αἴτ. Ρωμ. 21, 27, 31, 56, 57, 58, 67. Ἐφόσον δὲ τὰ δύο τρίτα σχεδὸν τῶν ἐν τοῖς Αἰτίοις Ρωμαϊκοῖς χωρίων τούτων ἔχουσι τοιαύτην ὁμοιότητα πρὸς ἀντίστοιχα ἐν ἔργῳ, ὅπερ ὁμολογεῖται ὡς ἀποδεδειγμένως, ἐκ τῶν ἐσχάτων δ' ἐκδεδομένον παρὰ τοῦ Πλουτάρχου, καὶ δὴ καὶ τῷ Ρωμύλῳ, δὲν νοεῖται, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῶσι τὰ Αἴτια Ρωμαϊκὰ ἀπλῶς ὡς ἰδιωτικῆς χρήσεως σημειώσεις. Ἐφόσον, ἐξ ἄλλου, τὸ ἐν τρίτον περίπου τῶν χωρίων τούτων ἔχουσι τοιαύτην ἐν τοῖς δύο ἔργοις διαφορὰν, δὲν νοεῖται, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῶσι τὰ Αἴτια Ρωμαϊκὰ ὡς ἐκδεδομένον ἔργον τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἐκδοχαὶ αὐταὶ εἶναι ἀπίθανοι καὶ μᾶλλον ἀποκλειστέαι.

Ταῦτα συνάγονται ἐκ τῆς συγκριτικῆς μελέτης καὶ μόνης τῶν παραλλήλων ἐν τοῖς δύο ἔργοις χωρίων. Ἐντάσσοντες νῦν ταῦτα ἐν τοῖς καθόλου περὶ τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν πράγμασιν, ἀγόμεθα εἰς καθολικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου συμπέρασμα. Ἐν πρώτοις, πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι, καθ' ἡμᾶς, τὰ δύο παραπέμποντα εἰς τὰ Αἴτια Ρωμαϊκὰ χωρία, ἅτινα παρτέθησαν ἐν ἀρχῇ (σ. 293, σημ. 1) ¹, δὲν ἀνατρέπουσι τὰ ἀνωτέρω, καθόσον δεικνύουσιν, οὐχὶ ὅτι τὸ ἔργον ἦτο ἐκδεδομένον, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς προωρίζετο πρὸς δημοσίευσιν παρὰ τοῦ Πλουτάρχου. Ἐπειτα δέ, πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἔργου, εἶναι εὐλογος ἡ ὑπόθεσις ὅτι τοῦτο, κατὰ διαλείμματα, συνετάσσετο ἐπὶ μακρόν ², ἢ δ' ἐπεξεργασία αὐτοῦ ἔβαινε κατὰ προβλήματα, ἀνομοίως καὶ ἀτάκτως. Φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη οὐδέποτε ἦχθη εἰς πέρας, οὕτω δὲ κατελείφθη τὸ ἔργον, θανόντος τοῦ συγγραφέως αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τοῦτο

1. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐν αὐτοῖς δὲν εὐρῆται τὸ ρ. *ἐκδίδομι*, ὅπερ, ἐφ' ἧς καὶ ἐν τῇ Νεοελληνικῇ σημασίᾳ, ἀπαντᾷ οὐχὶ ἀπᾶς παρὰ Πλουτάρχῳ, οἷον Θησ. 1, 4 τὸν περὶ *Λυκούργου* τοῦ νομοθέτου καὶ *Νομᾶ* τοῦ βασιλέως λόγον ἐκδόντες, Ρωμύλ. 8, 9 *Πεπαρηθίου Διοκλέους*, ὃς δοκεῖ πρῶτος ἐκδοῦναι *Ῥώμης κτίσιν*.

2. Ἀνάλογος ὑπόθεσις θεωρεῖται δυνατὴ καὶ περὶ τῶν Προβλημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, βλ. ἔκδοσιν αὐτῶν παρὰ Loeb ὑπὸ W. S. Hett, τόμ. Α', 1936, σ. VIII. Ἐνδείξει περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν, βεβαίως, οὐχί, κατ' ἀνάγκην, τοῦ συνόλου αὐτῶν ἔχοντες ἐν Αἴτ. Ρωμ. 50 ἐφ' ἡμῶν *ἐπίτροψον ἐντευχθεὶς Δομετιανός*, εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἀπέθανε τῷ 96 μ.Χ. Ἐπομένως, τμήμα, τοῦλάχιστον, τοῦ ἔργου ἐγράφη πρὸ τοῦ ἔτους τούτου.

περιελήφθη μεταξύ τῶν ἐκδομένων ἔργων τοῦ Πλουτάρχου δὲν εἶναι δυσεξηγήτην, καθόσον, ὡς παρατηρεῖ δόκιμος τοῦ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφῆς ἐρμηνευτής, ὁ R. Flacelière, «rien ne permet de supposer qu'il y ait eu, du vivant de Plutarque ou peu après sa mort, une édition réunissant ses œuvres complètes»¹.

Τοιοῦτο εἶναι τὸ καθολικὸν συμπέρασμα, εἰς ὃ ἤχθημεν ἐκ τῆς μακρᾶς μελέτης ταύτης, εἶναι δὲ τοῦτο, ὡς φαίνεται, χρήσιμον διττῶς, ἀμέσως μὲν εἰς τὰ Αἴτια Ρωμαϊκά, ἐμέσως δὲ εἰς τὰ Αἴτια Ἑλληνικά². Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, πρέπει νὰ λεχθῇ ὅτι τὸ ἡμέτερον βιβλίον δὲν στερεῖται ἰδιαζούσης ἀξίας. Κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Babbitt, «the book is an important source for Roman customs, especially for religious customs has been of the greatest service to students of early Roman religion»³. Νοεῖται οἰκοδεν ὅτι, ἐφόσον τὸ ἀνωτέρω συμπέρασμα ἔχει καλῶς, ἡ χρῆσις τοῦ ἔργου τούτου πρέπει νὰ γίνηται μετὰ περισκέψεως καὶ ἐν συσχετισμῷ, εἰ δυνατόν, πρὸς τὰ ἐν τοῖς Βίοις παράλληλα χωρία καὶ δὴ καὶ τῷ Ρωμύλῳ.

Θ. Σ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΣ

1. Βλ. R. Flacelière, Plutarque sur les Oracles de la Pythie, texte et traduction avec une introduction et des notes, Παρίσιοι, 1937, σ. 81, πβ. τοῦ αὐτοῦ, Plutarque sur la Disparition des Oracles, texte et traduction avec une introduction et des notes, Παρίσιοι, 1947, σ. 103.

2. Σημειωτέον ὅτι τοῦ ἔργου τούτου ἡ γνησιότης ἡμφεσβητήθη ὑπὸ τοῦ J. Hartman (βλ. Mnemosyne, τόμ. MA', σ. 216). Ἀλλά, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ W. R. Halliday (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 13), «they (sc. the Roman Questions and the Greek Questions) stand or fall together». Ἡ δὲ ἡμετέρα μελέτη, ἐρμηνεύουσα μέχρι τινὸς τὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ Αἴτια Ρωμαϊκά πράγματα, εἶναι εἰς τὸ ἀδελφὸν ἔργον τοσοῦτο μᾶλλον χρήσιμος, ὅσον τοιαύτη ἐκτενὴς μελέτη περὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατή, δοθέντος ὅτι, ὡς παρατηρεῖ ὁ Babbitt (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 175) «a few of the topics treated in the Greek Questions appear also in other works of Plutarch, but the number naturally is not large».

3. Βλ. ἔκδοσιν τῶν Αἰτίων Ρωμαϊκῶν ὑπὸ Babbitt, ὡς ἀνωτ., σ. 2 κ.ἐξ. Λεπτομερέστερον περὶ τῆς ἀξίας αὐτοῦ βλ. παρὰ K. Ziegler, ἐνθ' ἀνωτ., στ. 860.